

Umeå universitet
Institutionen för Socialt arbete
Nr 56
2007

Mellan konst och terapi

Om teater för personer med
utvecklingsstörning

Jens Ineland

Umeå 2007

© Jens Ineland
Omslag: Maria Stenberg och Josef Fahlén

Tryckt vid Print och Media
Umeå 2007

ISSN 0283-300X
ISBN 978-91-7264-292-8

Förord

Att skriva en avhandling är på många sätt ett ensamprojekt som blandar stunder av klarsynthet med känslor av uppgivenhet. Men det är naturligtvis en lättnad att sätta punkt och avsluta ett projekt som mer eller mindre upptagit ens tid och tankar i åtta år. Och samtidigt finns ett stråk av vemod vid tanken på allt som inträffat och alla människor jag mött under årens lopp. Vägen till disputation har långt ifrån varit spikrak. Skrivandet har istället ägt rum i olika sociala miljöer och sammanhang där människor (och grupper av människor) på olika sätt påverkat avhandlingens struktur och innehåll. Så trots att den färdiga produkten på gott och ont är min egen, är det många som på olika sätt bidragit med hjälp och stöd under avhandlingsarbetet.

Ett stort tack till Lennart Sauer, min kollega och vän, som mer än någon annan har gjort denna avhandling möjlig att skriva. I medgångar och i motgångar har du varit ett stöd och en ovärderlig hjälp. Och alla resor vi gjort och egendomliga sammanhang vi hamnat i är minnen för livet.

Tack till ledare, skådespelare och alla andra på Rebellerna och Ålleteatern som gjorde denna avhandling möjlig att skriva.

Min handledare Stefan Sjöström och biträdande handledare Rafael Lindqvist har varit till stor hjälp framför allt i skrivandets slutskede. Jag är tacksam för er hjälp och era handfasta råd som på många sätt bidragit till en bättre avhandling.

Tack också till Joakim Isaksson, Sara Lilliehorn, Lars Evertsson, Katarina Andersson och Charlott Nyman som i slutfasen var till stor hjälp med korrekturläsning av manus och till Ewa Persson som hjälpte mig med layout och redigering.

Avslutningsvis vill jag ödmjukt och innerligt tacka min familj som är min största källa till inspiration, det är en ynnest att leva tillsammans med er. Lisa: tack för din omtänksamhet och din tolerans för mitt sätt att fungera under mer koncentrerade skrivperioder. Jag lovar att nu bli mer förankrad i den konkreta och praktiska verkligheten. Elvis: min vackra och snudd på obeskrivligt underbara lilla pojke, du

har en lyskraft och en livskraft som varje dag påminner mig om vad som är viktigt och värdefullt i livet. Jag njuter vid tanken på all tid som istället för avhandlingsskrivande nu kan användas till att hitta på saker tillsammans med dig.

Umeå i mars 2007
Jens Ineland

Innehållsförteckning

1. INTRODUKTION	11
PROBLEMMRÅDET TEATER INOM OMSORGEN	11
SYFTE OCH FORSKNINGSPERSPEKTIV	13
HANDIKAPPOLITISK BAKGRUND.....	15
2. OMSORGENS INSTITUTIONELLA LOGIK	19
NYINSTITUTIONELL TEORI.....	19
HANDIKAPPFÄLTET SOM INSTITUTIONELL ARENA.....	25
HANDIKAPPOLITISKA DILEMMAN	27
3. METOD OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	29
VAL AV FORSKNINGSMETOD.....	29
TILLVÄGAGÅNGSSÄTT.....	31
ETISKA ÖVERVÄGANDEN	35
4. REBELLERNA OCH ÅLLATEATERN	37
REBELLERNA	37
ÅLLATEATERN.....	44
5. SAMMANFATTNING AV ARTIKLARNAS	51
ARTIKEL I: DISABILITY, CULTURE AND NORMATIVE ENVIRONMENTS: THE ART AND THERAPY DISCOURSE IN THEATRE PROJECTS WITHIN THE DISABILITY AREA	53
ARTIKEL II: LOGICS AND DISCOURSES IN DISABILITY ARTS IN SWEDEN: A NEO-INSTITUTIONAL PERSPECTIVE	54
ARTIKEL III: INSTITUTIONAL ENVIRONMENTS AND SUB-CULTURAL BELONGING: THEATRE AND INTELLECTUAL DISABILITIES.....	55
ARTIKEL IV: NORMALISERING, AUTENTICITET OCH REFLEXIVITET – OM ISCENSÄTTANDE AV DET VANLIGA LIVET I HANDIKAPPOMSORG.....	57
6. SLUTDISKUSSION	57
MELLAN KONST OCH TERAPI	59
NYA DOMÄNANSPRÅK I HANDIKAPPOMSORGEN	63
PRESTATIONER OCH INSTITUTIONELL ANPASSNING	64
AVSLUTNING	66
SUMMARY	69
REFERENSLISTA	73

Abstract

Between art and therapy – theatre for people with intellectual disabilities

In this dissertation, a qualitative research project has been conducted focusing on two theatres for persons with intellectual disabilities. The aim of the dissertation was to analyze the ideological tension between artistic practises and the institutional setting in which they are arranged. The aim of the thesis was answered through the following questions:

What happens when a new and innovative logic is introduced on a well established organisational field?

How do Rebellerna and Ållateatern translate and manage the institutional setting under which they are working?

How do Rebellerna and Ållateatern relate to the surrounding environment?

The analysis is based on a qualitative research project conducted over a period of two years on Ållateatern and six months on Rebellerna. Theoretically, the analysis has been inspired by disability theory and neo-institutional theory. In the dissertation I argue that Rebellerna and Ållateatern, in their formal structure, reflect two different logics, which have influenced their relationship with the institutional environment as well as with the actors working at the theatres. These logics have been interpreted as a consequence of the need for human service organizations to obtain legitimacy from the institutional environment. However, on an individual level the tension between an artistic logic and a therapeutic logic has had a social meaning for the actors working at Rebellerna and Ållateatern. It has generated a self-understanding which besides the role of a client to the welfare state also includes the role of an actor. These experiences have generated a stronger belief in their own capabilities and a sense of pride. It has also challenged established social meanings on intellectual disabilities. However, one conclusion in the thesis is that both Ållateatern and Rebellerna have had an impact in influence the organisational field of

daily activities. Another conclusion is that the tension between therapy and art on an individual level represents an important building block to generate a formation of identity and sub-cultural belonging.

Key words: intellectual disabilities, theatre, organisational fields, institutional logics, art/therapy

Language: Swedish (with a summary in English).

Publikationslista

Avhandlingen är baserad på följande artiklar:

- I Ineland, Jens (2004). Disability, culture and normative environments. The art and therapy discourse in theatre projects within the disability area. *Scandinavian Journal of Disability Research*, vol. 6, nr. 2, s 131-149.
- II Ineland, Jens (2005). Logics and discourses in disability arts in Sweden: a neo-institutional perspective. *Disability & Society*, vol. 20, nr 7, s 749-762.
- III Ineland, Jens & Sauer, Lennart (2007). Institutional environments and sub-cultural belonging. Theatre and intellectual disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, vol 9, nr 1, s 41-57.
- IV Ineland, Jens & Sjöström, Stefan (2007). Normalisering, autenticitet och reflexivitet – om iscensättande av det vanliga livet i handikappomsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift*. (submitted)

Artikel I - III har publicerats med tillstånd från Taylor & Francis AS

1. Introduktion

Problemområdet teater inom omsorgen

I denna avhandling studeras en allt vanligare verksamhetsform inom handikappomsorgen: teater för personer med utvecklingsstörning. Verksamhetsformen har expanderat och bland de mer kända och massmedialt exponerade teaterverksamheterna är antagligen Moomsteatern i Malmö, Ållateatern i Sundsvall och Glada Hudikteatern från Hudiksvall. Ållateatern blev nationellt känd med uppsättningen av Bizets opera *Carmen*, vilket bland annat resulterade i en rad uppmärksammade dokumentärer och reportage i TV och kvällspress. Moomsteatern har gjort en rad större produktioner och har idag en explicit konstnärlig målsättning, vilket syns bland annat genom skådespelarnas löneanställning, deras medlemskap i Teaterförbundet samt att de har akademiska poäng från Teaterhögskolan i Malmö. Glada Hudikteatern driver en verksamhet som i förhållande till Moomsteatern mer tydligt betonar teaterns terapeutiska och till viss del samhällsupplysande strävan som handlar om att utmana allmänna föreställningar om utvecklingsstörning. Under hösten 2006 blev den uppmärksammas för uppsättningen av musikalen *Elvis* som bland annat framfördes på Circus i Stockholm. Men teater för personer med utvecklingsstörning är i sig inget nytt fenomen vare sig i Skandinavien eller i andra, framför allt anglosaxiska, länder (Se t.ex. Sommarström m.fl. 1993; Grönlund m.fl., 1999, Falk Lundqvist, 1992, Ekstrand & Janzon, 1996, Gurgens, 2003; McCurrach & Darnley, 1999; Price & Barton, 1999). Traditionellt har konstnärliga aktiviteter, t.ex. teater, bild, musik, etc., för personer med utvecklingsstörning främst haft terapeutiska (re-) habiliterande mål. Idag sätts emellertid kultur och konstnärliga syften mer tydligt i förgrunden för arbetet, vilket innebär en kursändring. I ett internationellt perspektiv knyts konstnärliga verksamheter av och med personer med funktionshinder inte sällan till den framväxande kulturella rörelse som kommit att kallas *disability arts* (Barnes m.fl., 2000). Rörelsen har politiska förtecken och har vuxit fram ur människors delade erfarenheter av socialt utanförskap. Ideologin runt *disability arts* är brukarstyrd och kritisk till att funktionshindrade ofta tvingas in i en roll som klienter gentemot välfärdsstaten. Med utgångspunkt i sin gemensamma avvi-

kelse (t.ex. funktionshinder) har rörelsen även starka emancipatoriska drivkrafter.

Utbredningen av teaterverksamheter kan även sägas ha kopplingar till den satsning på kultur för personer med funktionshinder som initierats av kulturrådet. Satsningen följer av den statliga kulturpolitikens främsta mål, att verka för alla människors möjlighet till kulturupplevelser och eget skapande (Prop. 1996/97:3). Verksamheterna som står i fokus i avhandlingen, Ållateatern och Rebellerna, är organiserade som dagliga verksamheter, vilket innebär att de är en insats enligt lagen (1993: 387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS. I egenskap av dagliga verksamheter är de del av ett större institutionellt sammanhang som präglas av etablerade rutiner, ritualer och normer. Det är just spänningen mellan teaterverksamheternas konstnärliga inriktning och den välfärdsstatliga kontextens institutionella normer som skapar intressanta forskningsfrågor för denna avhandling. Det blir intressant även utifrån att den handikappolitiska utvecklingen under det senaste decenniet inrymmer en ideologisk motsättning mellan olika intressen. Offentliga verksamheter har fått ökade frihetsgrader att besluta om insatsers innehåll och utformning. Men samtidigt har brukarnas/klienternas maktställning gentemot välfärdsstaten åtminstone i formell mening ökat i och med den senaste handikappreformen (Lindqvist & Borell, 1998). Enligt min mening skapar detta på ett mer praktiskt plan utrymme för intressekonflikter och tolkningssvårigheter. Det blir därför intressant att närmare studera hur Ållateatern och Rebellerna förhåller sig till och hanterar dessa problemområden i det dagliga arbetet.

Den organisatoriska hemvisten innebär även att Rebellerna och Ållateatern betraktas som en del av en människovårdande organisation, nämligen kommunernas handikappomsorg (Hasenfeld, 1983). Begreppet avser de typer av icke vinstdrivande myndigheter och organisationer som återfinns inom exempelvis utbildning, hälso- och sjukvård och social omsorg. Människovårdande organisationer kännetecknas bland annat av att de genom olika metoder och teknologier strävar efter att förändra människors (brukarnas) egenskaper. Människor utgör organisationernas råmaterial. Hasenfeld (ibid.) menar även att det människovårdande arbetet har en moralisk dimension, vilket innebär att socialarbetares sätt att handla gentemot klienter och brukare indirekt även förmedlar ett moraliskt ställningstagande om brukarnas/klienternas samhälleliga status. Teater inom handikappomsor-

gen kan i detta perspektiv ses som en innovativ, moraliskt accepterad teknologi som anses ha goda möjligheter att utveckla och förändra råmaterialet, dvs. personer med utvecklingsstörning.

Syfte och forskningsperspektiv

Avhandlingens syfte är att analysera spänningsförhållandet mellan teatrarna som konstnärlig praktik och det institutionella sammanhanget av social omsorg i kommunal regi. Syftet besvaras genom följande tre frågeställningar:

- Vad händer när en ny och annorlunda logik introduceras på ett väletablerat organisatoriskt fält?
- Hur tolkar och hanterar Rebellerna och Ållateatern de institutionella villkor de arbetar under?
- Hur förhåller sig Rebellerna och Ållateatern till omvärlden?

Ansatsen är intressant eftersom arbetet med teater i många avseenden bryter mot etablerade normer och traditionella arbetssätt inom handikappomsorgen. En avgränsning är att den organisatoriska nivån inom respektive kommun inte studeras i sin helhet. Det är främst de båda teaterverksamheternas upplevelser av den institutionella omgivningen som beskrivs och analyseras. Utifrån valet av forskningsperspektiv åskådliggörs detta framför allt genom utsagor och citat från personal och handledare. Trots denna avgränsning i den empiriska redovisningen, har mina deltagande observationer och närvaro på både Rebellerna och Ållateatern bidragit till en erfarenhet av att många sysslor och beslut sker i samspel mellan medarbetare/brukare och handledare/personal. Även om avhandlingen primärt har ett personalperspektiv menar jag att händelser och skeenden på teatrarna ska ses som ett uttryck för en större eller mindre förhandling mellan teaterverksamheternas aktörer. Utanför avhandlingens fokus faller däremot hur övriga aktörer (beslutsfattare, mellanchefer, handläggare, anställda, etc.) inom handikappomsorgen samarbetar med och/eller motverkar teaterverksamheterna. Ett sådant perspektiv skulle kunna fånga upp lokala variationer och ytterligare dynamik på fältet. Avhandlingen gör inte heller anspråk på att värdera i vilken mån teater är ett bra sätt att bedriva omsorgsinsatser. Istället fokuserar analysen på vilka handi-

kappolitiska mål och intentioner som reglerar verksamheterna, vilka vardagliga rutiner och aktiviteter som etablerats samt hur aktörerna inom teaterverksamheterna upplever och tolkar det sammanhang inom vilket arbetet med teater äger rum.

Forskning om sociala förhållanden utgår alltid från ett visst perspektiv, vars grundläggande antaganden bestämmer vad man som forskare ser och vilka frågor som ställs (Söder, 2005). Det är vanligt att teaterverksamheter för personer med utvecklingsstörning studeras med utgångspunkt i ett individuellt perspektiv som i huvudsak fokuserar på arbetets betydelser och emancipatoriska möjligheter. Den bilden kommer till uttryck i såväl medier som i mer vetenskapliga sammanhang (Se t.ex. Sauer, 2004 och Odbratt, 2000 & 2003). Ett sådant perspektiv är naturligtvis intressant och relevant; teater har förvisso en roll att spela för personer med utvecklingsstörning, en roll som ofta kommer till uttryck i dessa sammanhang. Valet av forskningsperspektiv i denna avhandling tillhör snarare den samhälleligt inriktade handikappforskningen, som enligt Sjöberg (2004) fokuserar på frågor som berör samhällets organisering av hjälpinsatser, mänskliga rättigheter, etc. Analysen sker, som nämnts, framför allt med utgångspunkt i personalen och handledarnas berättelser och upplevelser. Utifrån studiens syfte och frågeställningar har jag strävat efter att undvika uttalat normativa utgångspunkter som enligt Söder (2005) har präglat den sociala handikappforskningen i Sverige. Det är bland annat ett resultat av att forskningen i många avseenden är inordnad i en större handikappolitisk diskurs inom vilken handikapp utmålas som problem eller en personlig tragedi som propsar på en lösning. Söder (ibid.) menar att den sociala handikappforskningen i Sverige dominerats av att forskare varit mer eller mindre inriktade på att utvärdera om handikappolitikens mål och intentioner förverkligats. Även om normativ och utvärderande forskning om handikapp kan ha ett värde genom att åskådliggöra framgångsrika verksamheter eller insatser menar Söder (2005) att den ofta är analytiskt svag eftersom den sällan relaterar framgång till kritiska faktorer i omgivningen.

Verkligheten ses som en arena för aktioner. Den kunskap som eftersträvas är den om hur vi skall/bör agera för att förverkliga våra goda intentioner. Men vi får inte lära något som kastar tvivel över dessa mål och deras generella giltighet (Söder, 2005, s 92).

Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, FAS, menar att en följd av detta blivit att idag rådande ideologiska och politiska begrepp ofta tjänat som självklara utgångspunkter för vetenskapliga studier (FAS, 2001). Forskningen riskerar att fastna i en normativ fälla där utgångspunkten är så förgivet tagen att den över huvud taget inte ifrågasätts; vare sig ideologiska mål eller konkreta utfall inom handikappolitiken problematiseras tillräckligt (Söder, 1995). Konsekvensen av sådana perspektiv blir ofta att den handikappolitiska retoriken inte överensstämmer med det som sker i praktiken. Forskningsperspektivet i avhandlingen är inriktat på institutionella frågor, vilket framför allt fokuserar verksamhetsformen som sådan. Det finns således ingen strävan att värdera om teaterverksamheter skapar förutsättningar att realisera de målsättningar som stipuleras i handikappolitiken. Istället är valet av perspektiv uttalat kritiskt och ifrågasättande, vilket inte utesluter att forskningen på samma gång kan (eller bör) syfta till att förändra eller bidra till förändring. Inte heller är ett kritiskt förhållningssätt liktydigt med negativism eller pessimism utan snarare innebär det en tro på att förändring är möjlig (Eliasson, 1995). Avhandlingen är en så kallad sammanläggningsavhandling och består av fyra artiklar som knyts ihop av en kapp.

Handikappolitisk bakgrund

Svensk socialpolitik kännetecknas av ett generellt socialt skydds nät för att motverka social utslagning (Lindqvist & Hetzler, 2004). I de skandinaviska länderna är politiken till stor del formulerad som ett antal sociala rättigheter som medborgarna kan få del av under bestämda villkor (Tamm & Lindqvist, 2004). Utformningen av samhälleliga hjälp- och stödinsatser har nära koppling till det rådande klimatet inom handikappolitiken. Det har bland annat inneburit att offentliga verksamheter i hög grad påverkats av politiska beslut och prioriteringar samt välfärdspolitikens ideologiska inriktning i stort. I förhållande till handikappolitiken har den ideologiska kopplingen haft betydelse både materiellt och socialt. I materiellt hänseende har den bidragit till att skapa nya verksamhetsformer som till skillnad från kollektiv hantering betonat vikten av individuell anpassning. Ett tydligt exempel är utvecklingen av mindre boendeformer med en mer intim inramning. I socialt hänseende handlar det i huvudsak om en ökad

tilltro till enskilda människors egen förmåga att påverka och besluta om sådant som berör dem.

Utförningen av hjälp- och stödinsatser har inte minst influerats av de under 1960- och 1970-talet lanserade begreppen integrering och normalisering. Principerna skapade en bred uppslutning kring socialpolitiska reformer och bidrog till framväxten av fler alternativ till den så kallade institutionsvården. Sedan 1968 utgör principerna om normalisering och integrering en officiell del av den svenska handikappolitiken (Nirje, 1980; Kebbon m.fl. 1981). På ett organisatoriskt plan bidrog den ideologiska utvecklingen till att offentliga verksamheter präglades av avinstitutionalisering och decentralisering. Det gäller bland annat handikappomsorgen (Sandvin & Söder, 1998; Tideman, 2000), psykiatrin (Meeuwisse & Sunesson, 1995; Meeuwisse, 1997) och i viss mån äldreomsorgen (Szebehely, 2000). Stora standardiserade inrättningar avvecklades till förmån för nya och mer individuellt anpassade former för vård och omsorg. Den tidigare tilltron till centrala lösningar har ersatts med värderingar om ökad individuell frihet, mångfald och satsningar på lokala, privata och frivilliga lösningar (Sandvin, 1992). Sandvin och Söder (1996) konstaterar:

Seen in this perspective, then, the process of dedifferentiation, as manifested in decentralisation, decategorisation, romanticising informal, local social networks, relaxing of central steering devices, debureaucratisation, deprofessionalisation and deinstitutionalisation, has a strong element of individualism at its central value base (s 109).

Ett uttryck för denna utveckling är ett större antal så kallade ramlagar som stipulerar allmänt hållna principer och mål samtidigt som kommuner och landsting har fått en ökad frihet att själva bestämma hur dessa mål ska uppnås. Staten har gått från att producera och finansiera välfärd till att övervaka och kontrollera den i allt större omfattning lokalt producerade och bekostade verksamheten (Tideman, 2004). Införandet av ramlagar har således bidragit till ett större utrymme för kommuner och landsting att mer fritt både forma innehållet i och inriktningen för verksamheterna. Samtidigt har institutionella regler och normer en begränsande och inramande effekt på deras handlingsutrymme eftersom de anger vilka metoder och procedurer som är önskvärda och/eller legitima. I förhållande till verksamheterna som studeras i avhandlingen är det angeläget att även studera vilka begränsningar och yttre villkor som ramar in arbetet med teater. En

följd av den ideologiska kursändringen under 1970-talet var även att begrepp som funktionshinder och handikapp relativiserades och kom att betraktas som beroende av den sociala och kulturella kontexten (Lindqvist, 2000). Sagt på ett annat sätt: som begrepp betraktades funktionshinder och handikapp primärt som sociala konstruktioner, vars innebörd följer av att avvikelser tolkades i enlighet med socialt etablerade och förankrade värden och normer (Söder, 1989). Mot bakgrund av denna utveckling kan teaterverksamheterna ses som ett led i en ideologisk utveckling som handlar om en ökad decentralisering och individualisering samt en syn på funktionshinder och handikapp som socialt konstruerade.

I egenskap av handikappolitiska verksamheter är Rebellerna och Ållateatern underställde vissa organisatoriska och institutionella krav och förväntningar. Mest centralt är antagligen att de är en särskild insats för personer med utvecklingsstörning som regleras av lagen om stöd och service, LSS (SFS 1993: 387). LSS är en rättighetslag som stipulerar tio särskilda insatser och riktar sig till:

- 1) personer med utvecklingsstörning, autism eller autistliknande tillstånd
- 2) personer med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom eller
- 3) personer med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

En effekt av att LSS är en ramlag är att kommunerna har stor frihet att utforma stöd- och hjälpinsatser samtidigt som staten (genom uttryckta mål och intentioner) styr inriktningen på ett mer övergripande plan. Målsättningen är att främja människors jämlikhet i levnadsvillkor och fulla delaktighet i samhällslivet. Bärande principer för verksamheter inom LSS är självbestämmande och inflytande, tillgänglighet, delaktighet samt kontinuitet och helhetssyn. LSS beskrivs även som en rättighetslag eftersom kommunerna har skyldighet att ge de tio insatserna till personer som uppfyller kraven och vars behov är långvariga och omfattande. Vid avslag kan ett beslut överklagas till en högre instans och prövas juridiskt.

Rebellerna och Ållateatern är organiserade som dagliga verksamheter, vilket är en av de tio insatserna i LSS. Samhällets organisering av dagliga verksamheter för personer med utvecklingsstörning har sin bakgrund i de tre så kallade omsorgslagarna från 1954, 1967 och 1985 (Ericsson, 1991; Ericsson & Nilsson, 1991). Enligt Antonsson (2002) är dagliga verksamheter arbetsplatser för de personer inom LSS personkrets som inte har arbete på den öppna arbetsmarknaden eller utbildar sig. Även om det finns stora organisatoriska och innehållsliga variationer kan daglig verksamhet enligt Bakk och Grünewald (1998) beskrivas som en sysselsättning i likhet med andra socialt och pedagogiskt inriktade aktiviteter. Utvecklingen av dagliga verksamheter speglar även den så kallade arbetslinjens politiska syften som handlat om att dels göra alla delaktiga i samhället och dels förhindra att människor hamnar utanför (Lindqvist & Borell, 1998).

Ericsson (1991) menar att vilka dagliga verksamheter som arrangeras är intimt kopplat till den mer generella välfärdsutvecklingen. I samband med att den nuvarande socialtjänstlagen (SFS 1980:620) infördes betonades att innehållet i dagliga verksamheter skulle erbjuda en meningsfull sysselsättning samt stärka den enskildes förmåga att leva ett självständigt liv. Det blir därmed viktigt för dagliga verksamheter att vid sidan om mer praktiska sysslor även förhålla sig till de mål och intentioner som stipuleras i LSS. Larsson (2006) menar att den generella trenden i kommunernas sätt att arrangera dagliga verksamheter varit färre produktiva och/eller tillverkande arbeten och allt fler konstnärliga, kulturella och skapande verksamheter. Teater som verksamhetsform är ett uttryck för en sådan riktning. För personer med utvecklingsstörning kopplas arbete inte sällan ihop med sociala och moraliska betydelser (Lichtwark, m.fl., 1999). Det följer väsentligen av att de flesta personer med utvecklingsstörning har förtidspension och därmed, i princip, är undantagna målsättningarna inbyggda i arbetslinjen. Istället är det vanligt att arbete kopplas till tanken om delaktighet. Att arbeta är att vara delaktig i samhället. De skådespelare som arbetar på Ållateatern och Rebellerna är med utgångspunkt i denna diskussion både skådespelare och klienter till välfärdsstaten. På ett formellt plan innebär det att det är utvecklingsstörningen snarare än skådespelartalangen som kvalificerar aktörerna till att arbeta på respektive teater.

2. Omsorgens institutionella logik

Politiska beslut och nya lagar har inneburit att handikappolitiken kontinuerligt förändrats både med avseende på organiseringen av stöd- och hjälpinsatser och med avseende på relationen mellan välfärdsstaten och enskilda personer med funktionshinder. Arbetet med teater kan ses som ett utslag av denna utveckling och representerar idag en ny och uppmärksam daglig verksamhet som blivit relativt vanlig inom handikappomsorgen. I denna avhandling analyseras spänningsförhållandet mellan teatrarna som konstnärlig praktik och det institutionella sammanhanget av social omsorg i kommunal regi. Utifrån syftet kommer analysen i huvudsak att ske utifrån en institutionell horisont, vilket enligt min mening möjliggör en djupare förståelse för hur detta spänningsförhållande kommer till uttryck samt hur teatrarna hanterar och förhåller sig till de institutionella krav och förväntningar som riktas från omgivningen. Kapitlet har två delar. För det första redogörs för den sociologiskt inriktade nyinstitutionella organisationsteorin och för det andra problematiseras det handikappolitiska fältet som institutionell arena. Syftet med den första delen är att introducera relevanta begrepp och perspektiv som kommer att användas i analysen. Syfte med den andra delen är dels att mer noggrant åskådliggöra det institutionella sammanhang som teatrarna agerar inom, dels att fördjupa förståelsen för hur de införlivar institutionella element som lyfts fram inom handikappolitiken. Som framgick av syftet tas inte hela detta sammanhang i beaktande, utan främst teatergruppernas egna aktiviteter, upplevelser och reaktioner på de villkor som omgivningen anger.

Nyinstitutionell teori

Uppkomsten av det nyinstitutionella perspektivet inom organisationsanalysen dateras i regel till 1977 då John Meyer och Brian Rowan publicerade artikeln *Institutionalized organizations: formal structure as myth*

and ceremony. Ett nyinstitutionellt perspektiv öppnar upp för att närmare analysera hur organisationer upplever relationen till och genom sin praktik anpassar sig till omgivande miljöer (Powell & DiMaggio, 1991). Med omgivande miljöer avser jag i enlighet med Johansson (2002) de miljöer som genom traditioner, trender, normer, värderingar och ideal, skapar förväntningar på organisationen.

Centralt för avhandlingen är synen på organisationer som öppna system som internaliserar element från den institutionella omgivningen för att nå framgång och få legitimitet (Scott 1995, Powell & DiMaggio 1991). Organisationer är genomsyrade av socialt konstruerade normer och omgärdade av idéer om hur världen är beskaffad och hur en organisation därför bör vara organiserad (Meyer & Scott, 1994). Strävan efter legitimitet sker enligt Christensen m.fl. (2005) framför allt genom att organisationernas strukturer och procedurer ligger i linje med uppfattningar om vad som är rationellt, rimligt och modernt. Scott (1995) menar att:

Organisational structures are argued to have importance apart from – regardless of – their impact on participant behaviour. The structures are viewed as signalling purposefulness and rationality internally but especially to external audiences – as demonstrating the organisation's connection and congruence with wider beliefs and rule systems. (s 134)

Beroendet av legitimitet medför att institutionella organisationer – åtminstone ytligt sett – måste leva upp till institutionella förväntningar som till stor del förmedlas genom statens ideologier och olika professioners moraliska ställningstaganden (Se Hasenfeld 1992, Meyer & Rowan, 1977).

Rebellerna och Ållateatern måste således återspegla förväntningar i omgivningen samtidigt som teaterarbetet är en relativt ny företeelse, vilket rimligen innebär att det inte finns några färdiga och väl etablerade föreställningar om hur teater för personer med utvecklingsstörning ska se ut. Det blir särskilt utmanande för teatrarna på grund av att teater, som är känslomässig och abstrakt snarare än materiell, bedrivs på ett organisatoriskt fält med starka traditioner av produktion och tillverkning. I en klassisk formulering definierar DiMaggio och Powell (1983) organisatoriska fält som:

Those organizations that, in aggregate, constitute a recognized area of institutional life: key suppliers, resource and product

consumers regulatory agencies, and other key organizations that produce similar services or products (s 143).

Begreppet avser således organisationer som betar sig på ungefär samma sätt, arbetar under liknande förutsättningar och ägnar sig åt ungefär samma slags produktion (Meyer & Rowan, 1977). De skapas framför allt genom statlig styrning (i form av exempelvis lagar och förordningar) och professionella gruppers gemensamma normer och värderingar. Arbetet med teater bryter i många avseenden mot mer etablerade normer för sysselsättning inom ramen för socialtjänstens dagliga verksamheter. En följd av institutionella organisationers beroende av legitimitet är att målsättningar fungerar legitimerande och visar att man inom organisationen tar hänsyn till uppfattningar om hur något bör utföras eller se ut. De är även löst kopplade till de mer operativa målen som styr det konkreta arbetet (Meyer & Scott, 1983).

Ett centralt begrepp för analysen i avhandlingen är *institutionell logik*, som uttrycker det organisatoriska fältets organiserande princip (Friedland & Alford, 1991). Det är ändå viktigt att närmare tydliggöra innehållet i såväl logik som institution. Logiker styr principerna för organisering och handling och bidrar enligt Scott (1994) till att:

...establish the framework within which knowledge claims are situated and provide the rules by which the claims are validated and challenged. The logics employed vary over time, across societies and organisational fields (s 60)

Logikerna ger en standard för vad verksamheter på ett organisatoriskt fält bör ägna sig åt eller vad som kan eller inte kan ifrågasättas av andra. Det innebär att nya aktörer på ett organisatoriskt fält som baserar sin verksamhet på en annan logik, exempelvis teater inom handikappomsorgen, både kan innebära möjligheter till samarbete och utgöra en källa till konkurrens. Det handlar om så kallade domänanspråk som riktar uppmärksamheten på områden där konkurrens eller konflikter kan uppstå när organisationer som företräder olika logiker gör anspråk på samma slags aktiviteter inom ett särskilt fält. Konflikter uppstår framför allt när nya tänkesätt bryter mot det organisatoriska fältets anspråk om vilka antaganden som ska hållas för sanna (Se Grape, 2002). Lindqvist (2000) menar dock att domänanspråk förändras över tid till följd av nya riktlinjer, regler och revirstrider om klientgrupper och hjälpinsatser. Institutioner kan enligt Johansson (2002) beskrivas som:

en organiserad och etablerad struktur och procedur, baserad på mer eller mindre för-givet-tagna – formella eller informella, medvetna eller omedvetna – regler. Förekomsten av en institution innebär att det finns ett accepterat, icke i grunden ifrågasatt, sätt att utföra eller förhålla sig till det institutionen omfattar (s 17).

Institutioner bestämmer hur världen uppfattas; de förser individer med eftersträvansvärda mål och anger vilka handlingar som kan, bör och ska utföras. Det innebär att sättet på vilket människor i en given kontext handlar är grundat i oreflekterade och förgivettagna regler och rutiner knutna till olika positioner och roller (Blomberg, 2004). Tamm och Lindqvist (2004) menar att institutioner på det handikapppolitiska fältet både sätter gränser för vilka mål som är eftersträvansvärda och anger vilka medel, metoder och tillvägagångssätt som är rimliga att använda.

Scott (1995) menar att institutioner bärs upp av regulativa, normativa och kognitiva element, vilka ger sociala beteenden stabilitet. I den institutionella omgivningen framträder regulativa element framför allt i form av lagar, regler och administrativa rutiner med formella syften. Dagliga verksamheter är i många avseenden byråkratiskt styrda även om LSS i egenskap av ramlagstiftning öppnat upp för möjligheter till lokala variationer och tillämpningar av lagens målsättningar.

Inom handikappolitiken intar emellertid normativa och regulativa element en mer central ställning, vilket följer av att brukarna (av välfärdsstatens insatser) har en lagstadgad rätt till vissa förmåner och tjänster (Tamm & Lindqvist, 2004). Institutionernas normativa element uttrycker det som är eftersträvansvärt och uppfattas som bra och legitimt. De är framför allt legitimitetsskapande och vilar på idén att aktörer handlar som de gör utifrån en lämplighetslogik och utifrån vad som anses socialt accepterat och moraliskt riktigt. Handikappomsorgen är i många avseenden präglad av starka normativa element som bygger på väl etablerade idéer och uppfattningar om hur insatser och åtgärder för personer med funktionshinder *bör* se ut. En följd av detta är att det kan finnas olika uppfattningar om, exempelvis, vad som är och inte är legitima arbetsmetoder eller vilka målsättningar som ska eftersträvas i det dagliga arbetet. På ett mer övergripande plan handlar en sådan motsättning om att personer med utvecklingsstörning på samma gång ska avskiljas från och tränas/habiliteras till ett normalt liv.

Kognitiva element bidrar till att människors sätt att tänka och handla likformas, vilket i förlängningen leder till stabilitet i sociala beteenden. Wiklund (2006) menar att införlivandet av kognitiva element ger organisationen en särskild robust legitimitet då de sällan ifrågasätts. Det innebär att kognitiva element även har stark regulativ kraft eftersom tillvägagångssätt som bryter mot institutionen ses mer eller mindre som otänkbara.

Kondra och Hinings (1998) presenterar en typologi som beskriver hur organisatoriska fält utvecklas och förändras. Typologin är relevant eftersom teater inom handikappomsorgen i många avseenden bryter mot den etablerade institutionella logiken på fältet. I viss mening komplicerar Kondra och Hinings (ibid.) även den relativt deterministiska synen på organisatorisk anpassning som dominerar inom nyinstitutionella teorier. De argumenterar istället för att verksamheter på ett särskilt organisatoriskt fält får legitimitet inte enbart genom anpassning till institutionella krav och normer. De hävdar istället att organisationer kan nå framgång trots att deras aktiviteter avviker från sådana normer inom ett visst fält. Avvikelser från det institutionellt förväntade ses istället som en förutsättning för utveckling och förändring av organisatoriska fält:

If no deviations are ever observed (or if they never persist) change would never occur: organisations would be frozen in time. Diversity is the sine qua non of change. In other words, even in the most institutionalised field, there has to be some variation and diversity in organizational forms in order for change to occur (Kondra & Hinings, s 750).

Kondra och Hinings (ibid.) menar att anpassning istället kan tolkas som en följd av rationella överväganden och ett sätt att länka ihop verksamheten med institutionella logiker som mer eller mindre tas för givna. De urskiljer fyra organisationsformer utifrån dimensionerna anpassning och prestation:

Institutionell anpassning

		Låg	Hög
Prestationer	Över	Renegades	
	Normal	Equifinalists	Institutional Operators
	Under	Dogs	

Tabell 1: Relationen mellan institutionell anpassning och prestationer inom organisatoriska fält. Modifierad efter Kondra och Hinings (1998)

I modellen ovan kan man utläsa att Institutional operators är institutionellt anpassade och normalpresterande. Dogs är däremot lågpresterande och bedriver verksamhet som ligger utanför institutionella normer. De har låg legitimitet och riskerar att försvinna från fältet, i första hand genom att väljas bort. Equifinalists har i likhet med Dogs en låg grad av institutionell anpassning, vilket i huvudsak följer av att de använder alternativa organisatoriska rutiner och/eller arbetsformer. Samtidigt är de i likhet med Institutional operators normalpresterande. Den fjärde typen av organisation kallas Renegades och representerar ett slags organisatoriska rebeller. De är i likhet med både Dogs och Equifinalists inte anpassade till institutionella normer men är samtidigt genom sin verksamhet mer högpresterande. Mer normalpresterande organisationer på fältet kan förhålla sig till Renegades antingen genom att med lagar eller ekonomiska sanktioner försvara institutionella normer eller genom att imitera och ta efter, vilket innebär att fältets institutionella logiker (successivt) förändras och utvecklas. Renegades är ofta trendsättare och en starkt bidragande orsak till att variationer och/eller förändringar äger rum inom ett organisatoriskt fält. I egenskap av trendsättare skiljer de ofta ut sig för att betraktas och uppfattas som högpresterande. Till skillnad från

Renegades handlar det för mer institutionellt anpassade organisationer främst om att följa trenden.

Även om handikappomsorgens institutionella logiker är tillgängliga för Rebellerna och Ållateatern har de tolkat och översatt innebörden i dem på ett nytt och relativt ovanligt sätt, vilket gör dem innovativa på fältet. Däremot ger deras behov av legitimitet upphov till ett spänningsförhållande mellan behovet av anpassning till etablerade normer som på fältet representerar en omsorgslogik och en vilja att vara innovativa och knyta sin verksamhet till en teaterlogik. Jag har i det ovanstående redogjort för användbara begrepp inom den nyinstitutionella teorin som kommer att användas i analysen av hur Rebellerna och Ållateatern anpassar sig till och införlivar institutionella element inom handikappolitiken samt hur de förhåller sig till den institutionella logiken på fältet. Det är viktigt inte minst för att få legitimitet.

Handikappfältet som institutionell arena

I egenskap av institutionella organisationer påverkas Rebellerna och Ållateatern i hög grad av den handikappolitiska kontexten. I likhet med människovärdande organisationer i allmänhet måste de kontinuerligt definiera sig i relation till skiftande intressen, krav och förväntningar. Rebellerna och Ållateatern är dagliga verksamheter och som sådana utgör de en del handikappomsorgen mer generellt. Det innebär att de även är underställda vissa institutionella villkor som kommer att redogöras för här. Utgångspunkten för denna redogörelse är Scotts (1995) uppdelning av institutioner i regulativa, normativa och kognitiva element.

De regulativa elementen framträder framför allt i form av den lagstiftning som reglerar verksamheterna: lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS. En relativt utförlig redogörelse för LSS har gjorts i kapitel 1. Eftersom Rebellerna och Ållateatern i egenskap av dagliga verksamheter bedrivs som insatser enligt LSS reglerar lagen vilka mål och intentioner de, vid sidan om mer konstnärliga överväganden, ska eftersträva. I LSS stipuleras exempelvis i 5 § att de övergripande målen är att främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de som omfattas av lagen. Regulativa element framträder även i målsättningen med den nationella handlingsplanen för handikappolitiken (Prop. 1999/2000:79). Där framgår

att insatser enligt LSS ska eftersträva 1) en samhällsgemenskap med mångfald som grund, 2) att samhället utformas så att människor med funktionshinder i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet samt 3) jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder. Handikappomsorgens administrativa behov av kategorisering och etikettering kan även tolkas i termer av regulativa element. Det handlar om behovet av att identifiera vem som har och inte har rätt till insatser enligt exempelvis LSS. Det handlar även om att tydliggöra gränsdragningar mellan olika slags regelverk och vilken verksamhet som ska ha det huvudsakliga ansvaret för enskilda frågor. Däremot är diskussionen om var dessa gränser ska gå ett uttryck för normativa element inom handikappolitiken.

Mot bakgrund av ovanstående hamnar personer med utvecklingsstörning i en paradoxal roll där de först måste definieras som avvikare för att därefter komma ifråga för handikappomsorgens normaliserande insatser och åtgärder. Denna logik präglar enligt Solvang (2000) välfärdsstatens sätt att hantera funktionshinder och handikapp mer generellt. Den bygger på en normalitets- och avvikelседiskurs inom vilken samhället strävar efter att urskilja avvikare för att sedan normalisera och återföra dem till en samhällelig normalitet.

Scott (1995) menar att normativa element handlar om värderingar medan kognitiva element mer handlar om underliggande antaganden. I enlighet med Jacobsson (2006) menar jag emellertid att det kan vara svårt att klart särskilja dessa element från varandra. Det följer bland annat av att normer som inte längre uttalas blir kognitiva, det vill säga outtalade värderingar som ingen ifrågasätter. Normativa och kognitiva element är framför allt legitimitetsskapande och anger, vid sidan om mer juridiska ramar, på vilken grund verksamheter inom handikappomsorgen ska bedrivas.

Föreställningar om betydelsen av att arbeta är ett tydligt, och för avhandlingen centralt, normativt/kognitivt element på handikappfältet som förstärks av att det underbyggs av regler. Den starka betoningen på betydelsen av arbete kan även ses som en följd av idén om att det verkar normaliserande på enskilda människors livssituation genom erbjudandet om en mer *naturlig* roll som arbetstagare (Jfr Olsen, 2006). Därmed blir arbete en viktig resurs i människors identitetsförvaltning (Larsson, 2006; Olsen, 2003). När det gäller personer med utvecklingsstörning har emellertid arbetets betydelse framför allt moraliska och sociala förtecken och arbetet kopplas inte sällan ihop

med tanken om delaktighet. Arbete blir ett sätt att vara delaktig i samhället (Lichtwark, m.fl., 1999). Olsen (2003) och Tøssebro m.fl. (1996) menar att det som kallas arbete för personer med utvecklingsstörning väsentligen representerar en funktion inom vilken man förbereds för och kvalificeras till ett annat, *riktigt*, arbete.

Lichtwark, m.fl. (1999) menar att det är relevant att fråga sig i vilken mån betoningen på arbete i förhållande till den handikappolitiska arenan härstammar från en arbetsorienterad norm eller en handikappolitisk norm med särskild betoning på normalisering av levnadsvillkor. Det är med andra ord problematiskt att hävda att det som sker inom ramen för dagliga verksamheter sammanfaller med mer allmänna uppfattningar om arbete. I linje med Olsens (2003) resonemang är det ett centralt perspektiv i avhandlingen att analysera i vilken mån Rebellernas och Ållateaterns inriktning på teater ska tematiseras som arbete eller om det ska tematiseras som något annat.

Handikappolitiska dilemman

Handikappfältets institutionella logik kännetecknas av starka normaliserande drivkrafter samtidigt som idén om det normala i allt väsentligt är förgivet taget (Jfr Berger & Luckman, 1991). Det kommer på ett mer praktiskt plan till uttryck i att socialarbetare (genom olika metoder) strävar efter att upprätthålla normala livsmönster samtidigt som själva distinktionen mellan normalt och onormalt är problematisk (Söder, 2000). Mot bakgrund av detta, uppstår ett dilemma som bland annat bidragit till att uppfattningar om normalitet blivit en omsorgsteknologi i arbetet med personer med funktionshinder (Se t.ex. Solvang, 2002). Hansen (1993) menar vidare att förgivet tagna föreställningar om normalitet kan bidra till att ideologier institutionaliseras, vilket snarare återskapar och vidmakthåller en icke-normalitet:

Normal life is something that has to be achieved on a day-to-day basis through a kind of rationality that is not mainly instrumental in character. The issue of being professional in the field of the human service organizations, however, is often connected to an instrumental rationality. That is what traditionally provides the necessary legitimacy (Hansen, 1993, s 83).

Arbetet inom handikappomsorgen har som en följd av detta ofta tematiserats som ambivalent (Se t.ex. Sandvin, m.fl., 1998) och nor-

malitetsidealet kommit att bli liktydigt med vad socialarbetare menar vara det *goda* normala livet (Jfr Mallander, 1999). Detta illustrerar även att arbetet inom handikappomsorgen har mot bakgrund av ovanstående disciplinerande dimensioner. Ideologier om välfärd har ett janusansikte, vilket innebär att idéer om det goda samhället, som förkroppsligar välfärdens normativa grundvalar, på ett annat plan fungerar disciplinerade (Börjesson & Palmblad, 2003). Inom handikappomsorgen tydliggörs detta bland annat av det paradoxala att på samma gång på samma gång sträva efter att tillgängliggöra normala livsmiljöer samtidigt som sådana insatser i allt väsentligt är *istället för* det normala. Det handlar om att verksamheter på handikappfältet *imiterar* vanliga arenor (arbete, bostad, etc.), vilket bidrar till ett imitations- och autenticitetsproblem (Bergmark & Oscarsson, 1992). Strävan efter en vardaglig meningsfullhet konfronteras med problemet att inom ramen för en handikappolitisk kontext upprätthålla idén om att vara autentisk utan att vidkännas terapeutiska syften. Bergmark och Oscarsson (ibid.) menar att projekt som syftar till autenticitet bara kan uppstå utifrån ett identifierat tillstånd av icke-autenticitet. Den starka betoningen på rätten till arbete inom handikappolitiken vittnar om vilken status arbete har på fältet. Men samtidigt handlar det om en i grunden konstruerad sysselsättning som inte har någon direkt betydelse för samhället i stort (Kohlström, 2001, Larsson, 2006). Dagliga verksamheter måste ge sken av att vara ett arbete samtidigt som de snarare imiterar arbete för personer (inom LSS personkretsen) som har svårt att få jobb på den öppna arbetsmarknaden. Motsättningen mellan autenticitet och imitation präglar på ett institutionellt plan även Rebellerna och Ållateatern.

3. Metod och tillvägagångssätt

Val av forskningsmetod

Denna avhandling är skriven inom ramen för en kvalitativ forsknings-tradition och den metod som bäst karaktäriserar genomförandet är fallstudien (Se Merriam, 1994). Fallstudien är användbar i denna avhandling då avsikten är att analysera relationen mellan teaterverksamheter och deras omvärld samt att det som studeras är en del av ett större institutionellt sammanhang (handikappomsorg) (Se t.ex. Yin 1994; Denscombe, 2000). Fallstudien är även lämplig även då den lämpar sig för studier som reser frågor om *hur* och *varför* (Yin, 1994) eller där intresset är riktat gentemot processer och hur något utvecklas (Halvorsen, 1992).

En svaghet med fallstudier är att de karaktäriseras av en svårighet att generalisera resultat och slutsatser till ett större empiriskt fält (Yin, 1994). Min ambition i den här avhandlingen är emellertid att göra analytiska generaliseringar, vilket innebär att de empiriska inslagen problematiseras och relateras till handikappomsorgen som institutionell miljö samt att resultaten fördjupas utifrån de teoretiska utgångspunkterna (Jfr Yin, 1994).

I enlighet med Hjertes (2005) resonemang om sociala vetenskaper överlag, menar jag att studien karaktäriseras av en sannolikhetslogik snarare än empiriskt verifierad logik, vilket innebär att argumentation är centralt för att nå trovärdiga slutsatser. Det innebär att tolkning och argumentation står i centrum för att kunna erbjuda sannolika och trovärdiga beskrivningar av verkligheten. Genom att använda olika metoder för datainsamling och genom att studera två olika verksamheter bedömer jag att mina tolkningar och anspråk kan betraktas som sannolika och trovärdiga. En styrka med två fall är enligt min mening att det dels möjliggör komparativa ansatser som illustrerar lokala variationer – och därmed dynamiken – på organisatoriska fält, dels att studiens resultat får mer stadga och stabilitet, vilket ökar de analytiska anspråkens trovärdighet. Däremot har inte någon strikt komparativ

ansats tillämpats av det skälet att det relativt tidigt i forskningsprocessen framgick att likheterna var större än skillnaderna vad gäller teaternas villkor och verksamhet. Vidare menar jag att trovärdigheten även ökat genom att texter och tolkningar kontinuerligt under avhandlingsprocessen lästs och granskats av kollegor och forskare på området.

En stor del av den sociala handikappforskningen i Sverige har på olika sätt analyserat i vilken mån handikappolitikens mål och intentioner förverkligats i praktiken (Söder, 2005). En följd av detta är att ideologiska och politiska begrepp ofta tjänat som självklara utgångspunkter för vetenskapliga studier utan att de i någon större utsträckning problematiserats (FAS, 2001; Söder, 1995).

Avhandlingens teoretiska perspektiv har förändrats under fältarbetet och utvecklingen har gått från att vara mer öppet explorativ till att bli mer teoretiskt fördjupande med ett särskilt intresse för frågor som rör relationen mellan teaterverksamheterna med sin särskilda logik och den handikappolitiska kontexten med sin särskilda logik. Studien har därmed inga avsikter att värdera om teater för personer med utvecklingsstörning är bra eller inte eller i vilken mån teaterverksamheter, organiserade som dagliga verksamheter, förmår realisera handikappolitiska mål.

Kunskapsteoretiskt har avhandlingen en socialkonstruktivistisk ansats (Se Burr, 1995). En sådan forskningsansats kännetecknas av en kritisk hållning till kunskap som inom en särskild kontext är mer eller mindre förgivet tagen. Det hänger exempelvis samman med vilka egenskaper och behov som inom ramen för ett organisatoriskt fält tillskrivs människor med utvecklingsstörning. En följd av detta är att institutioner med kognitiva element bildas, vilka (mer eller mindre) vägleder olika professioners sätt att tänka och handla när det gäller stöd- och hjälpinsatser inom exempelvis handikappomsorgen. Ett annat kännetecken är uppfattningen om att vår samtid (och vår förståelse av den) i allt väsentligt är färgad av dess kulturella och historiska kontext. Sagt på ett annat sätt: sociala och ekonomiska villkor skapar och villkorar människors allmänna förståelse av omvärlden. I relation till handikappfältet innebär det att institutionella regler och normer i allt väsentligt formar den kultur inom vilken mötet med personer med utvecklingsstörning äger rum. En socialkonstruktivistisk forskningsansats betraktar även, som en följd av ovanstående, kunskap och handlingsmönster som intimt sammankopplade. Det

innebär att det som betraktas som kunskap inom ramen för en särskild kontext vid en viss tidpunkt även påverkar vilka handlingsmönster som betraktas som korrekta och relevanta. Det som uppfattas vara problemen eller behoven (hos exempelvis personer med utvecklingsstörning) leder till att vissa metoder och/eller insatser betraktas som mer korrekta, moderna och legitima.

Tillvägagångssätt

Den empiriska redovisningen i avhandlingen är resultatet av ett relativt omfattande fältarbete på Rebellerna och Ållateatern som inkluderade kvalitativa intervjuer och deltagande observationer. Ållateatern kom jag i kontakt med genom en kollega vid institutionen för socialt arbete som vid tillfället tjänstgjorde vid en FOU-enhet i kommunen. Även Lennart Sauer på institutionen för socialt arbete vid Umeå universitet, ingick i projektet. Hans arbete resulterade i en avhandling som publicerades 2004 (Sauer, 2004).

Under datainsamlingsperioden har vi haft ett nära samarbete och i många avseenden gjort fältarbetet parallellt även om våra respektive syften varit tydligt åtskilda. Ett utslag av detta samarbete är artikel III som problematiserar Ållateaterns verksamhet utifrån både mitt och Sauers empiriska material, vilket i denna avhandling har möjliggjort en bredare teoretisk fördjupning och en ökad förståelse för arbetet med teater inom handikappomsorgen.

Den första kontakten med Rebellerna etablerades i samband med att de startade sin verksamhet i en annan kommun än Ållateatern. Jag intrasserades av att, till skillnad från Ållateatern, i ett tidigt skede följa och analysera vad som händer när ny och annorlunda logik introduceras på ett väletablerat organisatoriskt fält. Inledningsvis fanns däremot ingen explicit målsättning att mina fältstudier på Rebellerna och Ållateatern skulle resultera i en avhandling. Det berodde inte minst på att jag vid tidpunkten för fältarbetet inte var antagen doktorand. Tanken var inledningsvis istället att det empiriska materialet skulle användas i en mindre avgränsad studie. Däremot resulterade det analytiska arbetet och den teoretiska fördjupningen tillsammans med ett nära samarbete med andra forskare i att material för en avhandling tog form.

En följd av att jag studerat både Rebellerna som då var relativt nystartade och Ållateatern som istället hade en lång erfarenhet är att det

skapas utrymme för komparativa ansatser och till mer distinkta analytiska anspråk. Nedan redogörs mer noggrant för studiens praktiska tillvägagångssätt och mina etiska överväganden under avhandlingsarbetet.

På Rebellerna genomfördes fältarbetet under en period av sex månader mellan september 1999 till februari 2000. Under fältarbetet besökte jag teatern vid elva tillfällen och besöken varierade mellan tre timmar och en hel arbetsdag. Den inledande kontakten tog jag med föreståndaren för verksamheten som i sin tur initierade ett möte med personalen tillsammans med personalen, vid vilket jag informerade om studiens syfte och hur fältarbetet skulle genomföras. Personalen informerade i sin tur skådespelarna och frågade dem ifall de var intresserade av att delta i studien. Jag bedömde att personalens kunskap om och relation till arbetstagarna skulle var viktiga för att bättre kunna avläsa intresset. Under fältarbetets inledande fas påminde jag om att deltagande var frivilligt och möjligt att avbryta.

På Ållateatern var fältarbetet mer omfattande och genomfördes från januari 2000 och juni 2001. Första kontakten etablerades emellertid redan 1998 och perioden fram till att empiriinsamlingen inleddes handlade om att etablera kontakt och relationer till aktörerna, diskutera praktiska frågor, informera olika intressenter samt diskutera forskningsetiska frågor. Under denna period informerades även gode män, anhöriga och personal vid andra omsorgsinrättningar om projektet. Under fältarbetet besökte jag Ållateatern vid ungefär 30 tillfällen som varierande mellan en och tre dagar. Mer konkret bestod fältarbetet av intervjuer med handledarna och medarbetarna, deltagande observation och inledningsvis även forskningscirklar (Se Forsberg & Hall-Lord, 1997). Cirklarna genomfördes en gång i månaden och innebar att jag tillsammans med sju medarbetare samtalade om (olika delar av) arbetet på Ållateatern. En följd av att den teoretiska fördjupning som ägt rum under avhandlingsprocessen är att det empiriska materialet från forskningscirklarna bedömts ligga utanför det övergripande syftet och därmed inte tagits med i analysen. Däremot har forskningscirklarna varit värdefulla inte minst genom att de genererat erfarenheter som kunnat användas i intervjuerna och observationerna. Jag har även varit betjänt av sekundärdata som insamlats men inte utgjort underlag för analys. Det gäller framför allt tidningsartiklar, reportage och formella måldokument från både Rebellerna och Ållateatern. Den huvudsakliga datainsamlingen inhämtades genom intervjuer och

observationer, De har tillsammans möjliggjort en ökad förståelse för och kunskap om teaterverksamheterna institutionella sammanhang. De har genomförts parallellt under hela fältarbetet och ömsesidigt bidragit till en större medvetenhet och en mer fokuserad empiriinsamling. Intervjuerna har bidragit till beskrivningar och klargöranden som i sin tur gjort det möjligt för mig att mer systematiskt genomföra observationerna. Observationerna har bidragit till att jag fått en ökad förståelse för vad man refererade till under intervjuerna. Genom observationerna har jag även kunnat ställa frågor under intervjuerna som mer konkret anknyter till situationer och händelser i det dagliga arbetet.

De kvalitativa forskningsintervjuerna som genomfördes kan karaktäriseras som relativt öppna med låg grad av standardisering och strukturering (Jfr Starrin & Renck, 1996; Kvale, 1997; Patton 2002). Både på Rebellerna och på Ållateatern utgick intervjuerna utifrån ett antal teman som handlade om verksamhetens mål och avsikter, om hur och varför man ägnade sig åt respektive aktivitet samt vad som kännetecknade rollen som handledare/personal respektive medarbetare/arbetstagare. Det var emellertid löst formulerade teman, vilket bidrog till möjligheten att ställa följdfrågor och kompletterande frågor (May, 2001). Intervjuerna genomfördes på teatrarna men i ett avskilt rum, vilket gjorde att de inte avbröts eller på något sätt påverkades av det dagliga arbetet. Jag intervjuade samtliga ledare på Ållateatern och Rebellerna. Intervjuerna som i regel tog mellan en och två timmar att genomföra bandades och transkriberades sedan ut i sin helhet. Under fältarbetets inledningsskede genomfördes även intervjuer med ett antal skådespelare på Rebellerna och Ållateatern men dessa har med något undantag lämnats utanför analysen på grund av den teoretiska fördjupning som ägt rum under avhandlingsprocessen.

Observationerna har genomförts parallellt med intervjuerna både på Rebellerna och Ållateatern och inneburit att jag vid olika tidpunkter och veckodagar observerat det dagliga arbetet. I regel pågick observationerna mellan en och två timmar, under vilka jag gjorde fältanteckningar som sedan skrevs ut i sin helhet. Under observationstillfällena har jag på nära håll följt arbetet och även haft möjlighet att ställa frågor i anslutning till en aktivitet eller en särskild situation. I samband med att en aktivitet avslutades hade jag även möjlighet att gå ifrån för att mer koncentrerat kunna sammanfatta och sammanställa intrycken från arbetet.

Analys- och tolkningsprocessen har i många avseenden varit en kreativ process som pågått från idéstadiet genom hela avhandlingsarbetet. Det är kännetecknande för kvalitativ forskning att analys och tolkning inte utgör någon separat fas i arbetet utan snarare präglar hela processen (Se t.ex. Kvale, 1997; Merriam, 1994). Det som bäst karakteriserar mitt sätt att analysera det empiriska materialet är abduktion, som enkelt uttryckt innebär att jag i min analys pendlat mellan empiri och teori (se Alvesson & Skoldberg, 1994). Jag har i enlighet med en sådan ansats genom hela datainsamlingsperioden samlat in observations- och intervju-material parallellt med litteraturstudier och fördjupade teoretiska studier. Jag har därför närmast mig fältet med stor öppenhet och utan på förhand alltför hårt strukturerade frågor och tolkningsramar. Samtidigt har mina erfarenheter och kunskaper naturligtvis haft betydelse för tolkningsarbetet. I takt med avhandlingens teoretiska fördjupning har även analysen blivit mer koncentrerad, vilket bland annat kommer till uttryck i att jag bedömt att vissa intervjuer samt forskningscirklarna hamnat utanför syftet. I enlighet med Billqvist (1999) kan sättet att hantera det empiriska materialet karakteriseras som en rörelse från en mer beskrivande till en mer teoretiserande ansats.

Mer konkret inleddes analysen i samband med att intervjuer, observationer och fältanteckningar transkriberades i sin helhet, vilket bidrog till en övergripande och preliminär förståelse för utsagor och situationer som ägde rum under arbetet. Till dessa utskrifter fogades även övergripande begrepp som senare användes till att sortera och kategorisera materialet. När allt material transkriberats påbörjades en mer noggrann analys där texterna, i enlighet med en abduktiv forskningsprocess, tematiserades med stöd av och nära koppling till avhandlingens teoretiska utgångspunkter (Jfr Kvale, 1997; Widerberg, 2002). Under det analytiska arbetet blev spänningsförhållandet mellan omsorgsarbete och konstnärligt arbete en tydlig skiljelinje och därmed en strukturerande princip att sortera det empiriska materialet. En följd av detta är en tydligare teoretisk förankring i tolkningsarbetets senare skede, vilket bidrog till en tematiserad och mer koncentrerad analys som kom att knytas till de två institutionella logiker som på olika sätt diskuteras i avhandlingen.

Etiska överväganden

Forskning om personer med utvecklingsstörning reser alltid frågor om etik (Se t.ex. Stalker, 1998; Barron, 1999; Sauer, 2000; Booth & Booth, 1994). Vid tidpunkten för studiens genomförande var Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådets forskningsetiska principer vägledande (HSFR, 2004). Den nya lagen om etikprövning (2003: 460) hade vid studiens genomförande inte trätt i kraft. Därför har jag i mina etiska överväganden utgått från HSFR: s riktlinjer och nedan redogör jag för hur jag förhållit mig till dem.

Den första principen är *informationskravet*, vilket innebär att aktörerna som ingår i forskningsprojektet ska informeras om syftet med studien samt att deltagandet är frivilligt. På Rebellerna informerades såväl föreståndare och personalen som i sin tur informerade skådespelarna med utvecklingsstörning. Jag bedömde att deras gemensamma historia och etablerade relation skulle göra det möjligt att tolka intresset att delta. På Ållateatern föregicks den empiriska datainsamlingsperioden av en relativt lång etableringsfas under vilken jag vi tydliggjorde syftet med studien både för handledare och medarbetare, men även för gode män och personal på medarbetarnas boenden.

Den andra principen kallas *samtyckekravet* och innebär att deltagarna har rätt att själva bestämma om sin medverkan. Det är naturligtvis en särskilt angelägen princip eftersom det reser frågor om hur man (som forskare) försäkras sig om att personerna med utvecklingsstörning förstått syftet och villkoren för projektet. Som redogjorts för ovan bedömde jag att personalen på Rebellerna hade goda möjligheter att på ett konkret sätt informera om projektet och att bedöma om arbetstagarnas vilja att delta. Samtycket bygger således framför allt på personalens försäkran. Jag bedömde att skådespelarna, utifrån deras relativt långvariga relation till personalen, skulle ha större möjligheter att tacka nej. På Ållateatern föregicks den empiriska datainsamlingen av en lång introducerande period under vilken samtycke erhöles från såväl handledarna som medarbetarna. Jag har försäkrat mig om deltagarnas samtycke bland annat genom att kontinuerligt informera om projektets framåtskridande och att vid besöken på Rebellerna och Ållateatern gjort klart för mig att de förstått informationen.

Den tredje principen kallas *konfidentialitetskravet* och innebär att forskaren i den empiriska redovisningen i så stor utsträckning som möjligt ska möjliggöra största möjliga konfidentialitet till studiens

deltagare. Det är förstås svårt att fullt ut garantera anonymitet eftersom både Rebellerna och Ållateatern, åtminstone på ett lokalt plan, är relativt välkända och massmedialt exponerade. Jag har ändå strävat efter att publicera det empiriska materialet på ett sådant sätt att personer konsekvent tilldelats fingerade namn och att personliga förhållanden och annan etiskt känslig information inte kunnat identifieras. Det har även inneburit att jag utelämnat empiriskt material som på ett sätt är relevant och illustrativt men samtidigt har varit etiskt känsligt och utelämnande.

Den fjärde och sista etiska principen som anges i HSFR: s etiska regler är *nyttjandep principen* som innebär att insamlade uppgifter uteslutande ska få användas i forskningssyfte. Jag har därför genom hela forskningsprocessen tydliggjort att projektet uteslutande används i forskningsändamål. Utöver dessa etiska överväganden knöts på Ållateatern även en referensgrupp till projektet som bestod av representanter från FUB (Föräldraföreningen för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna), personal från medarbetarnas boenden, personer som arbetade på teatern samt en psykolog. Syftet med gruppen var att diskutera projektets genomförande som bland annat innefattade etiska frågor. I praktiken kom gruppen främst att fungera som ett forum för informationsutbyte där jag både informerade om studien och besvarade frågor som var aktuella vid olika tidpunkter i fältarbetet.

4. Rebellerna och Ållateatern

I kapitlet ger jag en introducerande beskrivning av Rebellerna och Ållateatern med fokus på verksamheternas aktörer, det dagliga arbetet, den fysiska miljön samt vilka målsättningar som vägleder arbetet.

Rebellerna

När jag inledde studien på Rebellerna hade de nyligen startat sin verksamhet. Det innebar goda möjligheter att vid sidan av det dagliga arbetet få inblick i planeringsfrågor och tankar om det framtida arbetets innehåll och inriktning. Rebellerna startade sin verksamhet under hösten 1999.

Vid tidpunkten för studiens genomförande arbetade sammanlagt elva personer med teatern, nio skådespelare med utvecklingsstörning och två ledare, som samtliga rekryterats från andra dagliga verksamheter i kommunen. Allmänt gick ledarna under benämningen personal och skådespelarna under benämningen arbetstagare. Personalen Petra och Pia har emellertid ingen konstnärlig utbildning utan rekryterades framför allt på grund av sitt engagemang och sitt intresse för teater. De har istället sin utbildning och praktiska erfarenhet framför allt från omsorg om personer med utvecklingsstörning. Petra säger:

Vi är ju inga proffs på det här, vi är ju proffs på de utvecklingsstörda och sen har vi bara ett intresse, ett brinnande intresse av att liksom göra något tokigt och roligt som teater

De övergripande målen med verksamheten har beslutats av personalen och verksamhetens föreståndare. I det måldokument som upprättats står bland annat att alla människor har behov att uttrycka sig i någon form och att ett handikapp inte bör utgöra något hinder för detta. Syftet knyter an till detta antagande:

Syftet med verksamheten är att genom teater som arbetsform utveckla individens sociala och skapande förmåga samt att uppmuntra till egna initiativ som leder till ökad självkänsla. Syftet är också att knyta kontakter med den egna kulturverksamheten som redan finns i Umeå kommun och därigenom hitta samarbetsformer med Norrlandsoperan, teater- och musikensembler.

Eftersom Rebellerna är en daglig verksamhet, riktar sig verksamheten framför allt till personer med utvecklingsstörning som uppfyller kriterierna enligt LSS. Men samtidigt betonade personalen återkommande att arbetet med teater ändå förutsatte vissa individuella förmågor och färdigheter bland arbetstagarna. Det bidrog till att personalen i samband med att Rebellerna startade sin verksamhet upprättade vissa krav som måste uppfyllas bland de sökande. Följande två utdrag från en intervju med Petra illustrerar detta och vilka bakomliggande motiv som finns:

- Man tar inte in en gravt utvecklingsstörd person och ställer honom på scen. Även om han kan stå och gå själv och röra sig, så ställer man inte en sån på scen, som inte kan svara ja och nej. Alltså bara för att han har ett visst beteende, så passar han som det och det
- Men det innebär alltså att det inte är alla som passar för att spela teater? undrar jag
- Nej det är inte alla som passar för att spela teater, avslutar hon bestämt.

Det får inte bli lyteskomik! De som står på scenen ska veta varför de står på scenen och vem de är. Det gör ju att jag säger att du ska vara självgående för att kunna fungera i en teatergrupp, och för att jag ska kunna känna mig trygg med vad jag gör. Jag vill inte sätta upp någonting med lyteskomik /.../ Man slänger inte in en person som är virrig och snurrig och låter så här (gör ett ljud), och säger att den passar ju jättebra som björk och kan stå där och svaja, så gör man inte. Men det förekommer tyvärr sånt. Jag har sett på flera såna föreställningar som grupper har gjort bara för en kul grej och så ska dom visa för andra dagcenter. Och jag blir väldigt illa berörd. Man gör inte så. Och sen ska man sitta och applådera då

Trots att verksamheten är inordnad i socialtjänsten har det utvecklats en självbild hos framför allt ledarna på Rebellerna som baseras på ett tydligt avståndstagande till mer traditionella omsorgsverksamheter. Självbildens bygger på en idé om att teater representerar en ny slags

meningsfullhet och medvetenhet inom omsorgen, vilket framgår i följande utsaga från personalen Petra:

Vi har alla liksom en ny fräsch anda. På dagcenter blir det ju mer det där ekorrhjulet, man har luff på tisdagar, man har biblioteket på torsdagar och man har storsjung på fredagar. Här är det mer fritt, man skapar efter hur gruppen ser ut för dagen och hur de mår och hur de känner sig och vad de vill göra. Vi tillhör ju omsorgen, men vi ska röra oss i det rätta elementet om man säger så, bland teatrar, och lämna det här. Vi ska röra oss där vi hör hemma

Rebellernas lokaler finns på andra våningen i ett naturskönt beläget tvåvåningshus som även inrymmer ytterligare en daglig verksamhet, ett kontorslandskap för kommunala föreståndare samt en förskola. På en skylt vid entrén står att läsa: *Välkommen till Rebellerna – här gör vi sånt ingen annan gör.*

Den fysiska miljön präglas av den långa och vidsträckta korridoren som även binder samman övriga lokaler och rum. Den fysiska miljön är överlag genomtänkt och rummen inredda med bestämda syften. Direkt till vänster från entrén ligger den så kallade repetitionslokalen. I lokalen konkurrerar den planerade strukturen och de funktionella dragen, de vita väggarna och de kraftiga lysrören i taket, med tecken och symboler för skapande verksamhet. Kostymer, klänningar, hattar och mössor finns överallt och bokhyllan är belamrad med rekvisita, färgburkar, skynken, tyger och påbörjade målningar. På väggarna hänger mängder av signerade teckningar och ett antal egentillverkade gitarrer av papp.

Köket ligger mitt emot repetitionslokalen i vilken arbetsdagen formellt tar sin början i och med det dagligen återkommande morgonmötet. Det är även i köket som lunch- och fikaraster äger rum. I rummet intill köket ligger kontoret där behovet av administration tillgodoses. Här finns även viktig dokumentation bevarad, t.ex. pärmar som innehåller arbetsscheman, målsättningar och veckoplaneringar. Mitt emot kontoret finns vad som allmänt kommit att kallas mysrummet som erbjuder visst utrymme för avkoppling samt bok- och nyhetsläsning. Längst bort i korridoren från entrén räknat ligger arbetstagarnas toalett. Personalen har en toalett utanför Rebellernas entré som de delar med personalen från förskolan på samma våning.

Det dagliga arbetet var fördelat i ett relativt detaljerat veckoschema som utarbetats av personalen. På måndagar ägnade man sig åt

bokläsning på förmiddagen och teaterrepetitioner på eftermiddagen. På tisdag förmiddag städade man och eftermiddagen ägnades åt teaterrepetitioner. Onsdag förmiddag ägnades åt teaterrepetitioner och eftermiddagen åt gymnastik. Torsdagen var fri från repetitionsarbete och förmiddagen ägnades åt städning och eftermiddagen åt nyhets- och bokläsning. På fredagar repeterade man under förmiddagen för att sedan avsluta arbetsveckan med vad man kallade fredagsnöje.

Även om veckoschemat var relativt detaljerat berättade personalen att de återkommande gjorde annat än vad som angavs. Återkommande gjordes justeringar och/eller förändringar bland annat till följd av att någon av arbetstagarna var sjuk, hade läkar- eller tandläkarbesök eller var hemma på sina respektive ADL-dagar (vilket innebär att man är hemma och arbetare med sysslor i den allmänna dagliga livsföringen). Under arbetsveckan ägnade man sig åt en del aktiviteter som inte direkt kan sägas ha konstnärliga motiv, t.ex. städning, fredagsnöje och nyhets- och bokläsning. Personalen menade dock att teater i allt väsentligt ska ges en vid definition. Pia säger:

Teater handlar om att skriva manus, göra musik och sånger, dansa, läsa, och bara sitta och prata med varandra, det är också teater. Och att lära, att du faktiskt får säga fel och du får faktiskt göra si och så, det är inte tokigt för det.

Arbetsdagen på Rebellerna tar sin början vid 8-tiden på morgonen då personalen anländer till teatern. Tiden fram till att arbetstagarna anländer (vid 9-tiden) ägnas i huvudsak till administrativa arbetsuppgifter. När alla samlats sitter man vanligtvis i köket, dricker kaffe och genomför det dagliga morgonmötet.

Morgonmötet hade ett strukturerande och ett pedagogiskt motiv genom att man både drog upp riktlinjerna för arbetet och genomförde ett slags upprop vid vilket samtliga arbetstagare uppmärksammades och erbjöds samtalsutrymme. Personalen läste även i de så kallade dagböcker som vissa av arbetstagarna bär med sig mellan teatern och gruppboenden. I dagböckerna skrev personalen (från boendet och teatern) ned händelser under dagen respektive kvällen, vilket gjorde att böckerna blev en slags kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan de olika personalgrupperna. Efter morgonmötet vidtog arbetet med de schemalagda aktiviteterna. Antingen arbetade alla tillsammans eller – vilket var vanligare – i mindre grupper. När gruppen delades var skä-

let ofta att somliga av olika anledningar inte var på plats, vissa dagar arbetade endast fyra arbetstagare.

Lunchen ägde rum i köket och ägnades mycket tid. Arbetstagarna åt i köket men spenderade vanligtvis rasten i det så kallade mysrummet eller i repetitionslokalen. Personalen ägnade stora delar av lunchrasten åt att dokumentera, planera, ringa telefonsamtal eller annat administrativt arbete. Lunchrastens låga tempo och vilan i mysrummet bidrog emellanåt till svårigheter att komma igång med eftermiddagens arbete. Vissa dagar kom man inte igång med någon mer strukturerad aktivitet överhuvud taget. Formellt avslutades dagen i samband med eftermiddagsfiket runt 14.30 då personalen skrev i dagböckerna och sammanfattade vad man ägnat sig åt under dagen. Strax innan 15.30 rullade färdtjänstbilarna in på gården och inom loppet av några minuter hade arbetstagarna lämnat teatern. Personalen som arbetade till 16.00 hade således ytterligare tid för administration och planering.

En stor del av gruppens arbete ägde rum i den så kallade repetitionslokalen som inrymmer dekorateljé, kostymateljé, musiklokal som en rumsligt avgränsad men ändå imaginär scen. Det var på scenen – golvytan framför spegeln, i mitten av rummet – man repeterade, övade, dansade, betraktade sina rörelser och lärde in sina roller. Vid tidpunkten för studiens genomförande repeterade man inför en bitande ironisk föreställning om vissa av kommunens övriga, och som man uttryckte det, mer traditionella verksamheter. Föreställningen markerade i likhet med personalens utsagor en framväxande självbild av teatern som innovativ och nydanande. Under repetitionsarbetet iklär sig personalen en aktivare och väsentligt mer anvisande roll. Det är personalen som instruerar och avgör hur och på vilket sätt saker och ting ska ske. Följande utdrag från fältanteckningarna är illustrativt:

Peter står och hänger och vill inte delta. Några humoristiska kommentarer från Pia lockar emellertid in Peter i repetitionsarbetet och han intar till slut sin position. Pia går runt i lokalen och ger var och en påminnelser om sin respektive roll. Helena som ska spela sjuksköterska får instruktioner av Pia:
– Om vi kanske tar på dig en vit rock också, eller ett block eller sådär som du har när du träffar Olle under den låten, hur låter det? Repetitionsarbetet tar vid och Pia kommer med mer eller mindre detaljerade anvisningar. När Maria ska göra entré säger hon:

– Och nu kommer du in Maria, och så ser du sådär förskräckt ut. Kan du visa förskräckelse Maria? Maria verkar inte förstå varpå Pia förtydligar:

– Alltså när du kommer in på scenen ser du blomman som är död, och då blir du förskräckt.

– En död blomma... upprepar Maria dröjande utan att riktigt ha förstått Pias förslag. Pia flyttar emellertid uppmärksamheten till andra arbetstagare. Hon ger förslag och anvisningar i fråga om sättet att röra sig eller vad de ska säga och hur något ska framföras. Instruktionerna förs fram med en pillemarisk uppsyn och ton vilket bidrar till att repetitionsarbetet i regel präglas av en skrattande medarbetargrupp. Den aktiva och anvisande rollen som personal illustreras även när Peter inte riktigt uppfattat hur och när han ska göra entré. Pia har instruerat och förklarat – fram till bordet, hälsa glatt, slå sig ner bredvid de andra och slutligen arbeta med verktygen på bordet – men Peter har svårt att komma ihåg. Han kommer in, hälsar glatt men tvekar inför var han ska slå sig ned:

– Vart ska jag sitta då, fråga han vänd mot Pia, som pekar på stolen och säger:

– Sätt dig på den stol som är ledig. Peter lägger handen på den lediga stolens ryggstöd, varvid Pia nickar instämmande. Peter slår sig sakta ner och börjar i likhet med Stefan och Eva arbeta med pappverktygen som ligger på bordet.

Personalen strävar efter att nå delaktighet och ömsesidighet mellan teaterns samtliga aktörer. De mer anvisande och styrande aspekterna av personalrollen kopplas väsentligen ihop med repetitionsarbetet men tonas återkommande ner till förmån för målsättningar om delaktighet och ömsesidighet. Följande citat från Pia är typiskt:

Jag ser mig inte själv som en ledare... Dom (skådespelarna, min anm.) ser mig nog som en ledare, men som en ledare som kan misslyckas, alltså som kan vara lika klantig som dom. Det blir lika tokigt ibland. Man kan göra fel eller glömma bort tiden eller såna saker. Det ser dom ju också och då tror jag att jag blir sedd med respekt likaväl som jag respekterar dom. Att här går din gräns och här går min gräns

Citatet illustrerar en strävan efter ömsesidighet men ju tydligare likheterna mellan personal och arbetstagare lyfts fram, desto tydligare markeras även distinktionen mellan just personal och arbetstagare, mellan vi och dom. Personalens styrning varierade beroende på vilken aktivitet som för tillfället utfördes. I exempelvis repetitionsarbetet, när tempot var högt och där manus angav ramarna för arbetet, var personalens styrning mer vanligt förekommande. Samtidigt känne-

tecknades deras förhållningssätt ofta av skämtsamma och ironiska undertoner, vilket bidrog till att de kom att bli självklara referenspunkter för arbetstagarna. Det var med andra ord hos personalen som arbetstagarna framför allt sökte uppmärksamhet, vilket blir tydligt i följande utdrag från fältanteckningarna.

Vi sitter i repetitionslokalen. Stämningen är avslappnad, vid bordet sitter Helena, Eva och Sara och målar. Plötsligt störtar Peter in och Helena möter upp med en kram. Han slår sig ner med de andra bara för att en stund senare tilldra sig allas uppmärksamhet. Han reser sig upp och utbrister ”Jag får så ont i hjärtat” innan han vacklar ut på golvet och segnar ner tillsynes livlös. Petra knyter genast an och tilldelar Helena rollen som sjuksköterska: ”Men då får du rycka ut” Helena reser sig skrottande upp och stegar fram till den till synes livlöse. Pia ger Helena ett förslag på åtgärd: ”Du kanske måste pussa honom på kinden för att han ska bli frisk” Helena skrattar, men tvekar. Tålmodet tryter för den livlöse: ”Gör det Helena, du törs.” Helena skrattar hjärtligt. ”Gör det Helena, böj dig ner och pussa mig på kinden... försök i alla fall, det är inget farligt” säger Peter från golvet. Tvekande böjer hon sig ner och pussar försiktigt Peter på kinden, varvid han sprätter upp och utbrister: ”God morgon, nu blev jag ju jättepig” Petra ler finurligt och vänder sig till Peter: ”Men det är väl inte så konstigt Peter, med tanke på vilken medicin du fick” Peter och Helena skrattar och Eva, som stått bredvid och agerat publik, applåderar. Sen fortsätter Helena tillsammans med Peter att arbeta vid bordet. Händelseförloppet har avslutats inom tre minuter.

Som framgick inledningsvis signalerar målsättningarna med Rebellernas verksamhet inte bara konstnärliga motiv utan även mer uttalat människoförändrade. Deras verksamhet kan därför ses som både ett mål i sig och som en metod för att nå andra mål än de explicit konstnärliga. Det kan vara svårt att tydligt skilja mellan teater som metod och emancipatoriska bieffekter av att arbeta med teater. En skillnad är att teater som metod i hög grad gör personalen till nyckelaktörer genom att den som ansvarig förväntas utveckla arbetstagarna. Teater kan naturligtvis ha utvecklande potential i sig själv men förutsätter då inte på samma sätt personalens aktiva medverkan utan det är snarare själva arbetet som bidrar till utveckling och lärande. En följd av detta är att personalen på Rebellerna har en dubbel roll: de är både kulturarbetare och socialarbetare. Eftersom verksamheten bedrivs i en handikappolitisk kontext har olika förväntningar bidragit till en osäkerhet kring den egna rollen. Det framgår i följande:

- Grejen är att jag ibland har stött på attityden att 'ja just det, ni spelar teater på dagarna, säger Pia
- Och det där med att 'har ni inget legoarbete, det har jag hört, säger Petra.
- Jag skulle tro att de är otroligt sugna att veta vad vi gör. Men på något sätt är det som om... att så roligt kan ni ju inte få ha det. Det ligger någonstans att man ska prestera något men då kan man ju tillfredsställa dem med att säga att det blir en föreställning och att det kommer att komma något. Ja att lugna ner dom, att visa att någonting händer, säger Pia.
- Ja, vi sitter inte här och flummar precis, fyller Petra i.
- Egentligen, fortsätter Pia, borde vi faxa runt det här schemat och visa att vi faktiskt gör någonting, alltså bara för att stilla dem

Samtidigt som de tolkar frågorna om legoarbete som ett uttryck för bristande förståelse för arbetet med teater, verkar de på samma gång sträva efter att göra bilden av teater mer konkret och förståelig. Det visar i sin tur att personalen är socialiserad i och medveten om de normer som präglar handikappomsorgen som institutionell arena.

Ållateatern

Ållateatern är en daglig verksamhet som har en explicit målsättning att arbeta med teater och kulturella uttrycksformer. I en föredömlig bakgrundsteckning av Ållateatern, konstaterar Sauer (2004) att upptakten till att de startade sin verksamhet hänger samman med uppsättningen av Bizets opera Carmen.

Carmenföreställningen blev en veritabel succé med slutsålda föreställningar och ett stort massmedialt intresse. Framgången bidrog även till stor nationell uppmärksamhet, vilket bland annat resulterade i en rad förfrågningar om gästuppträdanden och ett närmas oöver-skådligt antal studiebesök. Under våren 1998 gjorde ensemblen även en resa till Sevilla där de satte upp Carmen för en fullsatt tjuvfäktningsarena. Såväl spansk som svensk press ägnade händelsen mycket utrymme. Följande två exempel är typiska:

Aldrig förr hade publiken i Sevilla sett maken till Carmen! Den gamla välkända operan i ny tappning förförde dem totalt. Publiken grät och jublade om vartannat. På scenen i den ljumma sommarnatten stod Lisbeth med 63 kompisar från Ållateatern i Sundsvall och tog åt sig äran (Eliasson, A-C, 1998).

Det borde inte gå, att komma från iskalla Sverige och spela den heta kärlekssagan Carmen i ett soligt sommarvarmt Spanien. Att framföra deras nationalepos med förståndshandikappade skådespelare och ett litet dragspelskapell istället för stor symfoniorkester. Det borde vara dömt att misslyckas. Men för Ållateatern är ingenting omöjligt. De dansade och sjöng sig rakt in i spanjoreernas hjärtan (Sundman, H, 1998).

Ett resultat av succén med Carmen var att socialtjänsten i kommunen startade ett kulturprojekt där teatern ingick, för att sedan, från januari 2000, bli en permanent del av kommunens dagliga verksamheter. Ållateaterns namn är en referens till den spanska kulturen i vilken operan om Carmen utspelas och ursprunget är ett försvenskat uttal av det spanska ordet *hola*. I en översyn av den kommunala omsorgsverksamheten beskrivs Ållateatern som en:

ny daglig verksamhet som till stor del består av skapande aktiviteter. Uttrycksformerna är teatrala och den egna erfarenheten blir ett viktigt medel i agerandet. Demokrati och delaktighet är viktiga ledord och det märks tydligt i hela driften av teatern (Lindelöf, 2001).

Teatern är inrymd på tre plan i en centralt belägen industrifastighet och har renoverats för att skapa en anpassa miljö för arbetet. På första planet ligger teaterns administrativa avdelning, en reception och ett kök. Det finns emellertid inga rumsliga avgränsningar utan våningsplanet är öppet och vidsträckt och uppdelat främst efter funktioner och syften. Det finns således inga personalrum eller kontor utan allt administrativt arbete görs i en del av våningsplanet. På det andra våningsplanet, vilket man når med trappor eller hiss, finns de mer konstnärligt motiverade lokalerna: kostymateljé, dekorateljé, teaterlokal, musikstudio samt en sminkloge. På detta våningsplan finns även tvättstugan. Den tredje våningen (källarplanet) används som ett kostymförråd i vilket kostymer men även rekvisita och övrig dekor finns förvarade.

En följd av att Ållateatern inordnades i kommunal regi var att arbetet inledningsvis handlade om att finna lösningar för de mer strukturella hindren för arbetet, inte minst tidsmässiga sådana. Ellas utsaga nedan illustrerar lite av det organisatoriska sammanhang de verkar inom:

När vi började var det alltså 44 olika tider som vi skulle hålla reda på. Det var särvux där alla hade olika tider, motion på olika tider, hemmadagar och fotvård och så vidare. Vi höll på att bli tokiga.

På Ållateatern arbetar sammanlagt nitton personer, fjorton skådespelare med utvecklingsstörning vilka kallas medarbetare och fem så kallade handledare. Av dem som idag arbetar på Ållateatern var samtliga fem handledare och sex av skådespelarna involverade i uppsättningen av Carmen.

Handledarna har olika bakgrund, utbildning och ansvarsområden. Ella är producent och den huvudsakliga ledaren med ett övergripande ansvar för verksamhetens mål och inriktning. Hon sköter även förhandlingar och kontakter med externa aktörer och är teaterns representant i diskussioner med chefer och beslutsfattare. Hon har en mediapedagogisk utbildning och startade i början av 1990-talet en cabaret för personer med utvecklingsstörning. Handledaren Maja har ett övergripande ansvar för den musikaliska delen av Ållateaterns verksamhet. Hon har en bred musikalisk utbildning och har även innan tiden på teatern arbetat med musik för personer med olika former av omsorgsbehov. Hanna är anställd som scenograf. Hon har relativt omfattande erfarenheter från arbetet med film och TV men under senare tid kommit att bli alltmer involverad i olika teaterproduktioner. Arbetet med kultur inom omsorgen inledde Hanna i början av 1990-talet och idag är hon vid sidan av Ållateatern även ansvarig för en rad olika film- och teaterprojekt utanför omsorgen. Lisa är anställd som dramapedagog men var under tiden för studiens genomförande föräldraledig. Iris är anställd som vårdarinna med särskilt ansvar för medarbetarnas behov och välbefinnande. Hon har arbetat med personer med utvecklingsstörning sedan 1979 inom bland annat särskola, gruppboheter, elevhem och dagliga verksamheter.

Arbetsdagen tog i regel sin början runt klockan åtta på morgonen då handledarna och de första medarbetarna anlände och man samlades på administrationsplanet och drack kaffe och samtalande. Formellt tog arbetsdagen sin början först klockan nio då man i teatercaféet genomförde det dagliga morgonmötet. Under mötet drog handledarna upp riktlinjerna för arbete samtidigt som arbetsuppgifter fördelades och eventuella frågetecken rätades ut. Vid några tillfällen nyttjades morgonmötena även till att diskutera mer sociala frågor, t.ex. hur delaktiga medarbetarna skulle vara i planering och genomförande av

arbetsuppgifter, eller vem som skulle ansvara för den ena eller andra frågan. En bakomliggande förklaring till detta var handledarnas strävan att skapa en vikänsla. Det tog sig uttryck genom att de på olika sätt fokuserade på särskilda frågor eller enskilda medarbetare som uppmuntrades att berätta, kommunicera eller gestalta någonting för de övriga. För vissa var detta till synes enkelt medan det för andra tvärtom föreföll svårt och ovant.

Efter morgonmötet vidtog arbetet som på ett formellt plan var indelat i fyra olika ansvargrupper: musik, kostym, dekor och administration. Det innebar konkret att vissa i huvudsak ägnade sig åt musik, med andra skapade dekor och sydde kostymer medan ytterligare några repeterade olika teaterövningar. Några hade även det övergripande ansvaret för administrationen. Arbetet fördelades utifrån dessa ansvargrupper som bestod av en fast stomme av personer men hade inslag även av mer tillfälliga gruppbildningar som arbetade tillsammans i samband med exempelvis något planerat framträdande. Lunch intogs på en intilliggande restaurang och tillsammans med den efterföljande rasten tog lunchen totalt ca en och en halv timme. Efter lunch fortsatte arbetet i grupperna och arbetsdagen avslutades i samband med eftermiddagsfikat i det så kallade teatercaféet. Arbetsdagen avslutades i samband med eftermiddagsfikat i teatercaféet då man även sammanfattade dagen och förberedde morgondagen.

Arbetet med teater har enligt handledarna på Ållateatern bidragit till en mer intim relation mellan teaterns aktörer. Medarbetarna har fått, och tvingats ta, större ansvar för arbetet, vilket bidragit till en bredare repertoar av roller. Följande utsaga av Maja synliggör en distansering gentemot mer traditionella omsorgsformer samtidigt som det blir tydligt att en av medarbetarnas roll är rollen som brukare:

Det har liksom vuxit fram något egenvärde hos varje person, det är liksom inte en flock människor, de är mer individer. Jag tror alla har känt det där, att man får utvecklas som individer här på teatern. Ja, man är accepterad för den man är helt enkelt...

Ofta tjänade såväl medarbetarnas som handledarnas tidigare erfarenheter från olika omsorgsinrättningar som referenspunkt vid beskrivningar av den vikänsla de menar vuxit fram på Ållateatern. Genom en sådan bakgrund framträder en bild av Ållateatern som mer meningsfull och individuellt anpassad. Följande utsaga från Iris är illustrativ:

På gruppbestäder är man ju personal och då har ju de utvecklingsstörda ett visst förhållningssätt mot personalen. Men här på teatern känns det inte så, här är det mera lika. Dom kallar oss inte för personal och det finns inget personalrum, man blir liksom ett arbetslag. Jag har jobbat på en gruppbestad i femton år och de pratar inte till varandra utan de pratar genom personalen. Jag vet inte riktigt hur jag ska säga, men här ser man att de utvecklingsstörda pratar med varandra och till varandra och man sitter med och pratar och diskuterar...

En utmaning som handledarna gav uttryck för är att utarbeta pedagogiska tillvägagångssätt som i det dagliga arbetet tillvaratar individuella förmågor och tar hänsyn till skådespelarnas utvecklingsstörning. En grundläggande del av den kultur de menar råder på Ållateatern, handlar om individuellt anpassade arbetsmetoder kombinerat med ett utrymme för delaktighet och personliga representationer. Detta har sedan bidragit till en känsla av tillhörighet och identitet, vilket gett upphov till en syn på teater som särskilt betydelsefull. Distanseringen visavi mer traditionella omsorgsinrättningar symboliseras i likhet med Rebellerna framför allt genom användningen av lego. Maja säger:

Tidigare har man ju haft sitt lilla legojobb vid sitt lilla bord och har inte alls synt. Men nu får man spela en roll, man får synas och stå i rampljuset, man får sjunga och agera och får applåder och så... Jag tror det är väldigt bra med teater, man når fram till mycket som man inte tidigare gjort.

De konstnärliga målsättningarna på Ållateatern handlar inte minst om en strävan att förmedla berättelser och historier, vilket enligt handledarnas beskrivningar är själva kärnan i teater. Följande två utsagor från Ella och Iris exemplifierar:

Det är väl det som är själva livet, att mötas och träffa andra och göra saker. Nu gör vi teater och vi tycker att det är ett jättebra sätt att mötas och berätta. För kärnan är ju själva berättandet, att mötas och berätta för andra människor...

Det är viktigt att vi finns för vi har så mycket att berätta. Och teater är ju en suverän form när det gäller att berätta. För om kärleken är det viktigaste i livet, handlar nästa om att man har någonting att berätta. Det kan ju vara på olika sätt, men vi har ju valt att använda text och musik och bild för att berätta...

Samtidigt finns det mål som mer tydligt riktar in sig på medarbetarnas sociala och mentala hälsa. I detta perspektiv främjar arbetet med teater medarbetarnas sociala förmågor, men förbättrar även deras identitetsuppfattning och självbild. Den konstnärliga inriktningen innebär att Ållateatern inte är en traditionell omsorgsverksamhet. Samtidigt legitimeras bilden av teatern som avvikande (i relation till mer professionella teatrar) framför allt med hänvisning till skådespelarnas utvecklingstörning. Följande utsaga av Maja är typisk och fokuserar på teaterns terapeutiska potential, vilket i sin tur bidrar till att legitimera verksamheten:

Man växer av att jobba med teater, bild och musik. Det är ju någonting som händer hos människor när man blir sedd... man blir sedd utan någonting som inte bara är för att man är handikappad, utan det är för att det är någonting som är bra över huvud taget

I medier framträder en liknande bild även om den ibland blir mer politisk. Följande text från Aftonbladet är typisk i detta sammanhang:

Människor som tidigare varit bihang till vårdarmorsor eller uppvuxna på institutioner utan möjlighet att tro på sig själva har vunnit självrespekt. De blir sedda – och ser sig själva... Skulle inte vi alla vilja bli sedda – vara fria – veta att vi kan välja en smula hur våra liv ska gestalta sig? Det är viktigt för alla människor – men kanske än mer värt för Stig, Lisbeth, Kennet S, Bengt S, Bengt I, Maria, Per, Arne, Britta, Peter A, Peter R, Ylva, Yvonne och de andra. De som så ofta blivit trampade på (Andersson, J, 1998).

Bilderna av Ållateatern i olika medier har tillsammans med bekräftande omdömen från allmänheten haft två funktioner. För det första har det inneburit en stärkt tilltro till den egna verksamhetens betydelse, vilket bidragit till en distanserad hållning gentemot socialtjänstens ideologi och praxis. För det andra har det möjliggjort stärkta anspråk i förhandlingar med chefer och beslutsfattare i frågor om resurser och mer tydligt definierade handlingsutrymmen. Trots detta upplever handledarna ett ifrågasättande från aktörer inom socialtjänsten, vilket de menar följer av att Ållateatern genom sitt arbete i allt väsentligt bryter mot mer traditionella dagliga verksamheter. Följande utsaga från Hanna är illustrativ:

Många (inom socialtjänsten, min anm.) anser väl att vi lallar omkring men de har ju inte satt sin fot på en teater heller. De menar liksom att man ska få något vettigt gjort på dagarna. Men vad är vettigt gjort, är det att man alltid ska göra någonting handgripligt liksom? Det kan vi ju också göra här, men innan man gör det handgripliga är det jätteviktigt att fantisera och tänka, prata... Men det är ju ingenting värt.

Handledarna menar att den reserverade inställningen till arbetet med teater hänger samman med att man inte fullt ut betraktar teater som ett *riktigt* arbete. Handledarna har överlag en kritisk hållning till socialtjänsten som organisation eftersom den både strukturellt och socialt upplevs som en hämsko för skapande arbete. Samtidigt har man ansträngt sig för att anpassa sig till förväntningar inom socialtjänsten, som hänger samman med att arbete i grunden är (och bör vara) produktivt och konkret. Ållateatern har med andra ord mer legitimitet för sitt arbete utanför än inom socialtjänsten.

5. Sammanfattning av artiklarna

Avhandlingen baseras på fyra artiklar som på olika sätt analyserar spänningsförhållandet mellan teater för personer med utvecklingsstörning och det institutionella sammanhang inom vilket arbetet organiseras. Mötet mellan konstnärliga avsikter och en välfärdsstatlig kontext är intressant eftersom arbetet med teater i många avseenden bryter mot den institutionella logik som dominerar sättet att organisera dagliga verksamheter inom handikappomsorgen.

Analysen har fokuserat på vad som händer när en ny logik introduceras på ett organisatoriskt fält och hur Rebellerna och Ållateatern hanterar och förhåller sig till krav och förväntningar i den institutionella omgivningen. Inledningsvis vill jag emellertid klargöra på vilket sätt artiklarna skiljer sig åt och hur de sammantaget breddat och fördjupat förståelsen för arbetet med teater inom handikappomsorgen.

I artikel I studeras Rebellerna och ansatsen kan karaktäriseras som etnografisk. Analysen fokuserar på frågor om identitet och meningsfullhet i arbetet med teater. I skrivna dokument och i muntliga utsagor (från personalen) har Rebellerna distanserat sig gentemot mer traditionella omsorgsformer. Det har vuxit fram en självbild av att arbete med teater är mer individuellt anpassat utifrån arbetstagarnas förutsättningar och därigenom er meningsfull och nyskapande. Men samtidigt är skådespelarnas utveckling en central del av denna meningsfullhet, vilket tolkas som en följd av att legitimitet inom handikappomsorgen ofta följer av i vilken mån brukarna utvecklas och/eller förändras. En slutsats är att de meningsfulla med arbetet med teater framför allt bygger på ett avstånd till traditionell omsorgsverksamhet, samtidigt som arbetstagarnas utveckling lyfts fram som ett kvalitetskriterium i arbetet. Som en följd av detta lyfter artikeln frågor om i vilken mån teater inom handikappomsorgen ska tematiseras som ett mål i sig eller som en metod.

I artikel II studeras Ållateatern och samtidigt sker en teoretisk fördjupning som jag genom avhandlingen bygger vidare på. Den

nyinstitutionella teoribildningen introduceras i analysen och den görs i huvudsak med utgångspunkt i begreppen konstnärlig och terapeutisk logik. Genom att två logiker organiserar sättet att tänka och handla uppstår ett spänningsförhållande på Ållateatern, vilket sätter avtryck i det dagliga arbetet. Vidare ses dessa logiker som formulerade inom ramen för olika diskurser om handikapp. En slutsats är att Ållateatern både anpassar sig till institutionella förväntningar men även förmått påverka det organisatoriska fältet.

Artikel III är resultatet av ett nära samarbete med en handikappforskande kollega, Lennart Sauer, som studerat Ållateatern utifrån ett subkulturellt perspektiv och med fokus på vilken betydelse personer med utvecklingsstörning själva tillskriver arbetet med teater. I förhållande till artikel II analyseras spänningsförhållandet mellan konst och terapi även utifrån ett individuellt perspektiv. Det handlar om en balansakt mellan vara både brukare och skådespelare, vilket skapat goda förutsättningar för en mer komplex självbild och möjlighet att skapa en känsla av identitet som skådespelare. Genom ett sådant perspektiv och de data som analysen baseras på, kompletteras och fördjupas förståelsen för arbetet med teater såsom det kommer till uttryck på Ållateatern.

Den fjärde artikeln är mer teoretiskt hållen. Det empiriska materialet från artiklarna bryts mot material från medförfattaren Stefan Sjöströms fältarbete om omsorgshem för psykiskt långtidssjuka. Teman som bearbetats i de tre första artiklarna betraktas här i ett bredare perspektiv av normaliseringens problem i det senmoderna. Syftet är att belysa spänningen mellan skapad och autentisk verklighet i normaliseringsinriktade verksamheter för människor med funktionshinder. Av avhandlingens frågeställningar är det framför allt den första, om introducerandet av en ny och annorlunda logik på ett väletablerat organisatoriskt fält som fördjupas. Handikappolitikens normaliseringssträvan problematiseras, i synnerhet utifrån de problem som finns förknippade med imitation och autenticitet. Där begreppet omsorgslogik tidigare kontrasterats mot teaterlogik, generaliseras normaliseringsproblematiken till att handla om omsorgslogik kontra det vanliga livets logik. Även om strävan efter att imitera vanligt liv i omsorgsverksamheter leder till olösbara dilemman, är det också tydligt att imitationen kan fylla viktiga funktioner betraktat utifrån en omsorgslogik. I en avslutande diskussion knyts diskuterats autenticitets-

problemet utifrån Giddens begrepp om självidentitet som reflexiv process.

Artikel I:

Disability, culture and normative environments: the art and therapy discourse in theatre projects within the disability area

I artikeln beskrivs och analyseras Rebellerna och artikelns empiriska delar är resultatet av ett sex månader långt kvalitativt forskningsarbete som kan karaktäriseras som etnografiskt och explorativt. Deltagande observationer och intervjuer genomfördes och analysen har skett gentemot frågor om identitet, meningsfullhet och legitimitet.

I artikeln visar jag att det etablerats en stark tilltro till verksamhetens betydelse som skapande praktik men även dess förmåga att utveckla personer med utvecklingsstörning. Detta visar sig i hur personalen genom valet av föreställning markerar en tydlig distans gentemot mer traditionella omsorgsverksamheter i kommunen. Det kommer även till uttryck i att såväl skrivna måldokument som personalens utsagor, uttrycker en strävan att Rebellerna i framtiden ska organiseras och drivas utanför socialtjänsten. Den organisatoriska hemvisten innebär dock svårigheter såväl kognitivt som praktiskt att helt frigöra sig från de rutiner, ritualer och förväntningar som råder inom handikappomsorgen. Det kommer till uttryck bland annat genom att vissa aktiviteter inte kan relateras till teater utan snarare handlar om traditionell omsorg (personalen omnämner dessa som *måsten*). Detta betraktas som ett uttryck för behovet av anpassning till handikappomsorgens normer och värderingar.

I artikeln argumenteras för att Rebellerna å ena sidan måste presentera konstnärliga produktioner och å andra sidan anpassa sig till normer och värderingar inom handikappomsorgen. Det har bidragit till att de förmedlar (och betonar) olika delar av sin verksamhet beroende på vilken del av omgivningen man riktar sig till. Rebellernas målsättningar är å ena sidan konstnärliga som handlar om framtida produktioner och å andra sidan om i vilken mån arbetet med teater kan utveckla personer med utvecklingsstörning och realisera handikappolitiska mål.

En övergripande tolkning är mot bakgrund av detta att Rebellernas verksamhet kan ses som ett mål i sig och som en metod för att utveckla personer med utvecklingsstörning. Teater som mål i sig bidrar till att det konstnärliga arbetet ses som meningsfullt i sig och personer med utvecklingsstörning ses som (kollektivt) kompetenta och relativt självständiga skådespelare. Med utgångspunkt i synen på teater som metod ses personer med utvecklingsstörning som (individuellt) beroende och arbetet blir meningsfullt främst utifrån i vilken mån det lyckas utveckla och förändra personerna med utvecklingsstörning.

Avslutningsvis problematiseras spänningsförhållandet mellan att organisera teater inom handikappomsorgen samtidigt som sådana verksamheter, utifrån beroendet av legitimitet från omgivningen, riskerar att reduceras till normaliseringspraktiker för att realisera handikappolitiska mål.

Artikel II:

Logics and discourses in disability arts in Sweden: a neo-institutional perspective

Artikeln beskriver och analyserar hur Ållateatern tolkar och förhåller sig till institutionella krav och förväntningar i omgivningen. Ållateatern uppmärksammades massmedialt och blev relativt välkänd när den 1996 satte upp Bizets opera Carmen. Artikelns empiriska delar utgörs dels av artiklar och reportage i medier, dels av ett kvalitativt fältarbete i form av deltagande observationer och intervjuer som genomfördes på teatern under en period av ett och ett halvt år.

Analysen sker med stöd av nyinstitutionell teori och med utgångspunkt i olika diskursiva perspektiv på funktionshinder och handikapp. Dessa teoretiska perspektiv har möjliggjort en fördjupad förståelse för hur verksamheter inom ett visst organisatoriskt fält hantlar och relaterar sin praktik till institutionella krav och förväntningar i omgivningen. Valet av teoretiskt perspektiv har även möjliggjort diskursiva förklaringar till sättet på vilket institutionella organisationer handskas med omgivande miljöer.

I artikeln beskrivs hur Ållateaterns anpassningsstrategier skiftar mellan aktörer inom och utanför handikappomsorgen som organisatoriskt fält. I förhållande till aktörer utanför handikappomsorgen ses den mediala uppmärksamheten, ett flertal inbjudningar och det när-

mast överskådliga antalet studiebesök som ett uttryck för att legitimiteten är hög. I relation till kollegor inom handikappomsorgen kännetecknas däremot bilden av ett ifrågasättande och en allmän skepticism, vilket snarare visar att legitimitet internt är låg. Skillnaden i fråga om legitimitet tolkas i artikeln som ett uttryck för svårigheten att lansera nya verksamhetsformer på ett organisatoriskt fält.

Arbetet på Ållateatern bygger väsentligen på en logik som i många avseenden bryter mot den logik som råder inom handikappomsorgen mer generellt. Samtidigt bidrar den organisatoriska hemvisten till att de även måste anpassa sig till socialtjänsten för att få legitimitet, vilket är nödvändigt för människovårdande organisationer. Det har bidragit till att Ållateatern både ger uttryck för en konstnärlig logik som betonar konstnärliga mål och syften och en terapeutisk logik som sätter fokus på skådespelarna med utvecklingsstörning.

Med stöd i Solvangs (2000) diskursperspektiv på funktionshinder och handikapp argumenteras i artikeln för att logikerna är formulerade inom två olika diskurser. Den terapeutiska logiken är formulerad inom en normalitet/avvikelse diskurs som enligt Solvang (ibid.) bygger på organisationstillhörighet och är nära kopplad till sättet att organisera stöd- och hjälpinsatser för personer med utvecklingsstörning. Den konstnärliga logiken är istället formulerad i en vi/dom diskurs som sätter identifikation i centrum. Istället för att ta utgångspunkt i ett brukar- och klientperspektiv handlar denna diskurs om att skapa mening och subkulturell tillhörighet med utgångspunkt i avvikelse (t.ex. funktionshinder).

Artikeln lyfter avslutningsvis fram frågor om vilken status personer med utvecklingsstörning har i relation till välfärdspolitiska praktiker. Utifrån temat teater och utvecklingsstörning argumenteras för att de dels är del av ett välfärdsstatligt normaliseringsprojekt och dels är medlemmar i en grupp som tar sin utvecklingsstörning som utgångspunkt för identifikation och tillhörighet.

Artikel III: Institutional environments and sub-cultural belonging: about theatre and intellectual disabilities

Artikeln handlar om Ållateatern och syftet är bredare i förhållande till artikeln II och strävar efter att analysera hur den genom sin praktik

relaterar till omgivningen men även vilka erfarenheter och upplevelser de utvecklingsstörda skådespelarna har av arbetet med teater. Artikelns tolkningar och slutsatser bygger på två kvalitativa forskningsprojekt som genomfördes under en period av närmare två år. En följd av att forskningsprojekten haft olika teoretiska och metodologiska utgångspunkter är att artikeln har en bredare ansats, vilket bidrar till en djupare förståelse för arbetet med teater inom handikappomsorgen.

Analysen sker gentemot nyinstitutionell teori, diskursiva perspektiv på funktionshinder och handikapp samt ett subkulturellt perspektiv på funktionshinder. I artikeln argumenteras för att skådespelarna å ena sidan har status som skådespelare och å andra sidan som brukare av välfärdsstatliga tjänster. Detta tolkas utifrån en diskursiv utgångspunkt som ett uttryck för en balansgång mellan normalitet och avvikelse, mellan rollen som brukare och rollen som skådespelare. Rollen som skådespelare (som baseras på en konstnärlig logik) är formulerad inom en vi/dom diskurs som väsentligen bygger på frågor om identitet. Rollen som brukare (som baseras på en terapeutisk logik) är formulerad inom en normalitet/avvikelse diskurs som i allt väsentligt tjänat som utgångspunkt för välfärdsstatens relation till personer med utvecklingsstörning, vilket manifesteras i principerna om normalisering och integrering. Balansgången mellan normalitet och avvikelse har gett upphov till en mer komplex självbild och en känsla av identitet som skådespelarna. Detta förstärks av att arbetet med teater på många sätt bryter mot tidigare arbeten (dagliga verksamheter) som enligt skådespelarna varit både mer rutinbundet och mer enformigt. Arbetet på Ållateatern uppfattas istället som mer flexibelt och kreativt, vilket bidragit till att det vuxit fram en gemenskap eller en känsla.

I artikeln analyseras även hur Ållateatern genom sin praktik handskas med den institutionella omgivningen. En tolkning är att Ållateatern balanserar mellan två olika institutionella logiker – konst och terapi – vilket ses som ett uttryck för anpassning till (olika) institutionella krav och förväntningar. På ett individuellt plan har detta bidragit till en balansakt mellan normalitet och avvikelse för skådespelarna. De är både brukare och skådespelare, vilket skapat en grund för en självbild som skådespelare och därigenom utmanat etablerade uppfattningar om utvecklingsstörning. Arbetet som skådespelare har bidragit till stolthet och ett bättre självförtroende, vilket även

skapat möjligheter att handskas med rollen som avvikare i relation till en större samhällelig kontext.

Artikel IV: Normalisering, autenticitet och reflexivitet – om iscensättande av det vanliga livet i handikappomsorg

Denna artikel är mer teoretiskt sammanhållen och syftet är att belysa och diskutera spänningen mellan skapad och autentisk verklighet i normaliseringsinriktade verksamheter för människor med funktionshinder. Utifrån nyinstitutionell teori beskrivs hur det vi kallar *det vanliga livets logiker* introduceras på handikappfältet som framför allt arbetare utifrån en *omsorgslogik*. Särskilt fördjupas en aspekt av den diskurs som problematiserar normaliseringssträvanden, nämligen autenticitetsproblemet.

Analysen sker främst på en teoretisk nivå med några empiriska illustrationer från två forskningsprojekt: ett som handlar om teater för personer med utvecklingsstörning och ett som handlar om boende för personer med psykiska funktionshinder. I artikeln analyseras hur både teaterverksamheter och boenden, i egenskap av normaliseringspraktiker, introducerar logiker från det vanliga livet i handikappolitiska verksamheter, vilket leder till en institutionell kluvenhet mellan terapeutiska intentioner och mer autentiska strävanden. Dilemmat med autenticitet och imitation är svåra att helt komma förbi även om det finns möjligheter att åtminstone tillfälligtvis hamna i ett slags magiska ögonblick då det tillrättalagda arbetet och de yrkesmässiga relationerna mellan personal och brukare blir något verkligt.

I artikeln argumenterar vi för att teaterverksamheter har goda förutsättningar att utifrån en teaterlogik närma sig sådana situationer då omsorgspersonal som fungerar som teaterledare och utvecklingsstörda skådespelare verkligen involveras i ett gemensamt projekt. Ledarna på teaterverksamheterna kan använda sig av att regissörens roll inom teaterns logik ofta är påfallande auktoritär, vilket ger stora möjligheter att styra och instruera skådespelarna/de utvecklingsstörda, på samma gång som man genom teaterlogiken kan upprätthålla en upplevelse av kreativitet i hela gruppen. Förutsättningarna är inte lika goda när det gäller relationen mellan kommunala boendehandledare och psykiskt långtidssjuka eftersom vardagen i hemmet på många sätt framträder

alltför färglös. Däremot kan aktiviteter som skapas för att bryta det vardagliga mönstret ses som en strävan att skapa sådana slags magiska ögonblick, då relationer och gränser åtminstone förskjuts.

Diskussion om imiteringens problematik reser enligt vår mening därmed frågor om vilka konsekvenser ambitionen att skapa autentiska relationer på ett mer konkret plan får för personal och brukare. I artikeln argumenterar vi även för att diskussioner om normalitet och autenticitet får nya innebörder i dagens senmoderna samhälle. I ett samhälleligt sammanhang som erbjuder ett nästan oändligt antal möjligheter till skapade verkligheter och identiteter är frågan om i vilken mån det är meningsfullt att inom ramen för handikappolitiska verksamheter sträva efter autenticitet och vad det egentligen refererar till.

Avslutningsvis lyfter artikeln frågor om hur spänningen mellan terapi och autenticitet kommuniceras i omsorgsinstitutionerna samt i vilken utsträckning personal och brukare samtalar och reflekterar över de olikartade syften som verksamheten kan ha. Med stöd i våra empiriska forskningsprojekt är intrycket att sådana reflexiva samtal inte förekommer i någon större utsträckning.

6. Slutdiskussion

I den här avhandlingen har jag analyserat teater för personer med utvecklingsstörning. Syftet var att analysera spänningsförhållandet mellan konstnärligt arbete och ett handikappolitiskt sammanhang med sin särskilda logik. En sådan ansats är intressant bland annat eftersom arbetet med teater i många avseenden bryter mot etablerade normer och traditionella arbetsätt inom handikappomsorgen. Avsikten med detta kapitel är att diskutera och ytterligare problematisera avhandlingens resultat och slutsatser.

Mellan konst och terapi

Ett centralt tema i avhandlingen är att arbetet med teater representerar en innovation som har introducerat en ny institutionell logik på handikappfältet. Den handikappolitiska kontexten har emellertid bidragit till att Rebellerna och Ållateatern måste förhålla sig till olika förväntningar för att få legitimitet. De måste dels göra saker som förväntas av dem i egenskap av dagliga verksamheter och dels producera teateruppsättningar. Situationen har bidragit till att Rebellerna och Ållateatern präglas av ett spänningsförhållande mellan två institutionella logiker som i avhandlingen benämns teaterlogik och omsorgslogik, alternativt konstnärlig logik och terapeutisk logik. Spänningsförhållandet mellan de två logikerna kommer sedan till uttryck på olika områden. Ett exempel är att kvaliteten i arbetet med teater ofta kopplas till (handikappolitiska) begrepp som delaktighet och inflytande samtidigt som teater utanför handikappomsorgen istället kännetecknas av en tydlig maktfördelning och klart definierade roller fördelade i en mer eller mindre överenskommen hierarki. Ett annat exempel är att personalen på både Ållateatern och Rebellerna, trots att arbetet kan beskrivas som framgångsrikt, upplever att den organisatoriska hemvisten med sina regler och rutiner, utgör ett hinder för arbetet, samtidigt som det dagliga arbetet ofta handlade mer om omsorg än konstnärligt arbete. Framför allt Rebellerna strävar efter att

distansera sig från handikappomsorgen samtidigt som många inslag i det dagliga arbetet handlar om omsorg snarare än teater, vilket framför allt motiverades med hänvisning till skådespelarnas utvecklingsstörning. Det har tolkats som ett uttryck för att legitimitet för människovärdande organisationer i hög grad är knuten till i vilken mån deras brukare utvecklas och/eller trivs (Jfr Hasenfeld, 1992; Rappana Olsen, 1994). En slutsats i avhandlingen är därför att skådespelarna i första hand är brukare och Ållateatern och Rebellerna i första hand är handikappolitiska arenor.

Spänningsförhållandet mellan att å ena sidan arbeta med teater och å andra sidan vara en daglig verksamhet enligt LSS påverkar i olika avseenden både arbetet och aktörerna på Rebellerna och Ållateatern. Det dagliga arbetet präglas av en spänning mellan konst och terapi, vilket bland annat kommer till uttryck i den så kallade ADL-dagen som personalen och handledarna upplever som betydelsefull (för skådespelarna) samtidigt som de försvårar och hindrar repetitionsarbetet då delar av ensemblen är hemma. Ett annat exempel är behovet av att anpassa arbetet till skådespelarnas funktionsnedsättning, vilket bland annat innefattar att översätta manus och pedagogiskt anpassa repetitionsarbetet. Det handlar om att på samma gång arbeta med att framställa dekor och rekvisita och att upprätta individuella planer (vilket stipuleras i LSS). När det gäller Rebellerna menar jag att även användandet av dagböcker, den schemalagda bok- och nyhetsläsningen samt beslutet att sätta upp en pjäs om kollegor och föreståndare är ett uttryck för en omsorgslogik som dominerar inom dagliga verksamheter. En tolkning är att denna anpassning samtidigt vittnar om att handledarna och personalen är bekanta med denna logik och utifrån denna erfarenhet handlat strategiskt för att få legitimitet (Jfr Alvesson & Sköldberg, 1994). Även Rebellernas och Ållateaterns val att ägna tid åt sidoprojekt och mindre uppträdanden samt sättet att betona arbetets produktiva dimensioner och lyfta fram den utveckling som skett med skådespelarna kan förstås mot bakgrund av ett strategiskt handlande där de anpassar verksamheten utifrån krav och förväntningar på det organisatoriska fältet.

Spänningen mellan en omsorgslogik och en teaterlogik kommer även till uttryck när det gäller hur rollen som personal och handledare gestaltar sig. De förväntas å ena sidan leda det konstnärliga arbetet och å andra sidan ansvara för att skådespelarna i olika avseenden utvecklas och bibringas färdigheter och förmågor. Sättet på vilket

detta hanteras skiljer sig emellertid åt mellan personalen på Rebellerna och handledarna på Ållateatern. För det första hade personalen på Rebellerna en mer omsorgsinriktad kompetens och det var deras intresse för teater snarare än formell utbildning som gjorde att de blev erbjudna jobb på teatern. På Ållateatern hade handledarna istället konstnärliga och/eller musikaliska utbildningar och deras respektive ansvarsområden på teatern hängde samman med deras kunskapsområden: musik, dramapedagogik, scenografi, etc. Skillnaden kan ses som ett uttryck för olika prioriteringar och olika sätt att tänka om verksamhetens inriktning och innebär att handledarna på Ållateatern kan ses som mer kulturarbetare medan personalen på Rebellerna, om än med stort intresse för teater, i huvudsak kan ses som socialarbetare. För det andra kom skillnaderna till uttryck i deras uppfattningar om möjligheter och begränsningar av att involvera personer med utvecklingsstörning i konstnärliga projekt.

Personalen på Rebellerna gav mer tydligt uttryck för att inte alla personer med utvecklingsstörning var lämpade att spela teater, vilket de menade hängde samman med kravet på konstnärlig kvalitet. Det bidrog till att det inrättades vissa kvalificeringskrav som gällde förmågor och färdigheter i samband med att det beslutades vilka brukare som skulle erbjudas plats som skådespelare på Rebellerna. Jag menar att detta är ett uttryck för att rollen som personal inkluderar ett ansvar för att arbetet ligger i linje med normativa element inom handikappomsorgen. Utifrån en sådan tolkning är kvalificeringskrav snarare ett uttryck för en institutionellt villkorad rädsla att produktioner och publika framträdanden kan upplevas som lyteskomik – en situation som skulle medföra en omfattande legitimitetsförlust.

På Ållateatern hade det utvecklats ett annat förhållningssätt och handledarna uttryckte inte på samma sätt gränser för lämplighet. Istället återkom de ofta till att kvaliteten i produktionerna hängde samman med att anpassa verksamheten till medarbetarnas kognitiva förutsättningar. Arbetet organiserades utifrån en mer tydlig teaterlogik och handledarna beskrev att utmaningen låg i att finna (pedagogiska) metoder för att socialisera skådespelarna att bli och uppleva sig själva som just skådespelare. Mer konkret praktiserades detta genom återkommande träffar, möten och samlingar där medarbetarna uppmuntrades och uppmanades att uttrycka förslag och idéer samt att i olika omfattning gestalta och ge uttryck för något som hade hänt tidigare under dagen eller tidigare under veckan.

För skådespelarna kom spänningsförhållandet till uttryck i att de på samma gång är skådespelare i en konstnärlig praktik och brukare av handikappolitiska insatser. Det är en paradoxal situation som innebär att de först måste definieras som brukare (tillhöra personkretsen enligt LSS) för att sedan erhålla rollen som skådespelare. Den institutionella kontexten innebär därför att de inte fullt ut tillerkänns status som skådespelare utan snarare iklär sig en *roll* som skådespelare. Deras paradoxala situation kan förstås mot bakgrund av att social kategorisering är en dominerande institution med regulativa element inom handikappomsorgen. Utifrån ett välfärdspolitiskt perspektiv är social kategorisering viktig då den bidrar till att dra upp gränser mellan olika regelverk och ange vem som har och inte har rätt till särskilda insatser.

I egenskap av dagliga verksamheter tillhör både Ållateatern och Rebellerna ett institutionellt sammanhang som regleras och villkoras av såväl regulativa, normativa och kognitiva element (Jfr Scott, 1995). Den institutionella logik som reglerar dessa verksamheter förutsätter att människor först definieras som avvikare, vilket ytterligare bekräftar att dagliga verksamheter i allt väsentligt är *istället för* riktiga arbetsplatser. Däremot visar avhandlingen att det vuxit fram en gemenskap och självbild genom arbetet med teater, vilket framför allt bygger på ett gemensamt definierat avståndstagande gentemot mer traditionella omsorgsverksamheter. Det är genom att representera något icke-traditionellt på fältet, snarare än att arbeta med teater i egentlig mening, som en vi-känsla vuxit fram och det skapats en självbild av att vara kulturarbetare och skådespelare snarare än omsorgsarbetare och brukare.

Även om utvecklingsstörningen är av betydelse för hur det dagliga arbetet på teatrarna organiseras och för hur publiken uppfattar skådespelarprestationerna så är det inte deras status som brukare som står i centrum i det utåtriktade arbetet utan deras kompetenser som skådespelare. Genom att ägna sig åt konstnärliga arbetsmetoder och uppträda på kulturella arenor, som dessutom är intressanta för en bred allmänhet, skapas även goda möjligheter att förmedla alternativa bilder av personer med utvecklingsstörning. Samtidigt förutsätter den institutionella logiken inom handikappomsorgen att personer med utvecklingsstörning socialiseras i enlighet med fältets dominerande normer och drivkrafter. Strävan efter att normalisera och tillgängliggöra normala livsmönster för personer med utvecklingsstörning bi-

drar inte till att upphäva det onormala, utan snarare till att återskapa det. En sådan logik riskerar enligt min mening att förstärka rollerna mellan vi och dom, mellan personal och brukare, vilket i förlängningen vidmakthåller personer med utvecklingsstörning i ett samhälleligt utanförskap och i en roll som avvikare.

Nya domänanspråk i handikappomsorgen

En slutsats i avhandlingen är att Ållateatern och Rebellerna utnyttjat spelutrymmet att översätta institutionella logiker i praktiken och lanserat en ny och innovativ verksamhetsform på ett etablerat organisatoriskt fält. Denna tolkning bryter delvis mot nyinstitutionell teori som har en närmast deterministisk uppfattning och ser organisationers legitimitet som primärt en följd av anpassning. Enligt min mening är Rebellerna och Ållateatern istället exempel på vad som inom människovårdande organisationer kommit att begreppsliiggöras som *moraliska entreprenörer* (Hasenfeld, 1992).

Ållateaterns och Rebellernas framgångar som moraliska entreprenörer är inte enbart ett resultat av anpassning till institutionella regler och normer utan i viss mån även påverkan av omgivande miljöer. Genom att arbeta med teater gör Rebellerna och Ållateatern även nya *domänanspråk* inom handikappomsorgen, främst genom att vinna mark på den traditionella dagliga verksamhetens bekostnad. De nya domänanspråken har emellertid bidragit till reaktioner från omsorgsfältet, där en annan logik dominerar. Det kan ses som ett uttryck för att det uppstått en konkurrenssituation som handlar om vilka sysselsättningsformer som ska anses legitima inom ramen för dagliga verksamheter. Förutsättningarna är ändå goda att utveckla en sådan verksamhetsdomän eftersom den organisatoriska hemvisten innebär att de är relativt fria från konkurrens från mer professionella teatrar som baserar sin verksamhet på en helt annan logik. De får därmed relativt fritt spelutrymme att fylla det konstnärliga arbetet med innehåll. När Rebellerna och Ållateatern gör anspråk på att bedriva teaterverksamhet har framför allt massmedier och allmänheten en förstäelse för vad som avses med detta. Kombinationen mellan starka prestationer och en institutionellt etablerad jämförelseram har, om än i olika omfattning, gjort dem uppmärksammade och erkända.

Däremot illustrerar behovet av en institutionell jämförelseram för att få legitimitet ett mer generellt dilemma för människovårdande

organisationer, nämligen ett autenticitets- och imitationsproblem (Jfr Bergmark & Oscarsson, 1992). Rebellernas och Ållateaterns strävan efter meningsfullhet, vilket framför allt baseras på avståndet till traditionell omsorg, konfronteras med problemet att inom ramen för en välfärdsstatlig kontext upprätta idén om teater utan att vidkännas terapeutiska syften. Ållateatern och Rebellerna kan med andra ord, om än de bryter mot många etablerade normer på fältet och upplever socialtjänsten som en hämsko för sin verksamhet, inte bli icke-omsorg, icke-terapi eller sagt på annat sätt, bli en teater i egentlig mening. Teater som arrangeras inom ramen för en välfärdsstatlig kontext, som strävar efter att likna en riktig teater, hamnar i ett imitationsproblem eftersom:

själva förutsättningen för ett dylikt projekt är att arbetet i fråga inte är ”riktigt arbete” – ett projekt som syftar till autenticitet kan bara uppstå utifrån ett identifierat tillstånd av icke-autenticitet (Bergmark & Oscarsson, 1992, s 290).

Detta ligger även i linje med Kohlström (2001) som menar att betoningen på arbete på handikappfältet i praktiken kan innebära en risk att personer med funktionshinder involveras i arbete som *imiterar* lönearbete. Föreställningen om funktionshindrades rätt till arbete, vittnar om arbetets status på den välfärdspolitiska agendan, samtidigt som ett tillrättalagt arbete och en konstruerad sysselsättning inte har någon direkt betydelse för samhället i stort (Larsson, 2006).

Frågan om autenticitet och imitation är relevant att problematisera även utifrån att äldre traditionella livs- och organisationsmönster i det senmoderna samhället är upplösta till förmån för det modernas mer rationella och operonligt organiserade institutioner (Se Giddens, 1999). Det svarar upp mot frågan om det är meningsfullt att eftersträva autenticitet i en värld som erbjuder ett nästan oändligt antal möjligheter till skapade verkligheter och identiteter? Och vidare: om det traditionella och idén om det mest vanligt förekommande upplöses, vari består då det utgångsläge till vilket någon ska normaliseras?

Prestationer och institutionell anpassning

Ett sätt att tematisera Rebellernas och Ållateaterns framgångar i egen-skap av moraliska entreprenörer är att ta utgångspunkt i Kondra och Hinings (1998) idéer om utveckling av organisatoriska fält. Med ut-

gångspunkt i deras typologi av organisationsformer baserade på dimensionerna anpassning och prestation kan Rebellerna och Ållateatern placeras in enligt följande:

		Institutionell anpassning	
		Låg	Hög
Prestationer	Över	Renegades Ållateatern (↓)	
	Normal	Equifinalists Rebellerna (→)	Institutional Operators
	Under	Dogs	

I artikel II analyseras Ållateatern med utgångspunkt i denna typologi. Här är avsikten att även inkludera Rebellerna och diskutera likheter och skillnader mellan de bägge verksamheterna med avseende på deras roll som moraliska entreprenörer.

Ållateatern framstår som *Renegades* som i många avseenden är trendsättare och starkt bidragande till att variationer och/eller förändringar äger rum på organisatoriska fält. Ållateatern har utmanat legitima föreställningar om sättet att organisera arbete för personer med utvecklingsstörning, vilket åtminstone delvis följer av att den kommit att uppfattas som högrepresterande samtidigt som man uppvisat låg grad av institutionell anpassning. Det har emellertid skapat reaktioner på fältet och tvingat mer traditionella verksamheter att förhålla sig till dem och deras sätt att arbeta, vilket illustrerar att den institutionella miljön inte alltid leder till att verksamheter på organisatoriska fält likriktas. Enligt mig är därför Ållateatern mer rebellisk än Rebellerna själva.

Rebellerna kan istället klassificeras som *Equifinalists*, vilket innebär att den har låg grad av institutionell anpassning. Det följer primärt av att den genom arbetet med teater använder alternativa arbetsformer på fältet. I förhållande till Ållateatern är den däremot mer anpas-

sade till en omsorgslogik vilket innebär att de även har en nära koppling till Institutional operators. Pilen illustrerar denna relation. Medan Ållateatern, som Renegades och trendsättare, bryter mot den institutionella logiken på fältet för att prestera mer än traditionella tillvägagångssätt har det för Rebellerna, i egenskap av Equifinalists med närhet till Institutional operators, främst handlat om att följa med en trend. Ett tecken på detta är att Rebellerna både gjorde ett studiebesök på och i många avseenden inspirerades av Ållateatern när de startade sin egen verksamhet. Däremot kan skillnaderna mellan Rebellerna och Ållateatern enligt min mening delvis förklaras med att Ållateatern till skillnad från Rebellerna har en längre historia och mer vana av teater, vilket bidragit till att tidigare års arbete (inte minst med Carmenprojektet) skapat en tydligare trygghet och arbetsro.

Det är dock svårt att koppla Ållateaterns och Rebellernas legitimitet enbart till prestation. Ett tecken på denna svårighet är att ingen av dem under tiden för studiens genomförande satte upp någon större teaterproduktion. Vad som ska bedömas som hög eller låg prestationsnivå är enligt min mening beroende på om man utgår ifrån en omsorgslogik eller en teaterlogik. Min tolkning är att eftersom teater i många avseenden bryter mot omsorgslogiken samtidigt som kunskapen om teater på fältet allmänt sett är relativt låg kan Ållateatern och Rebellerna nyttja spelutrymmet och själva definiera vad som är och inte är framgång och prestation i arbetet med teater. Jag har i artiklarna argumenterat för att omsorgslogiken i många avseenden ges mening främst gentemot distansen till mer traditionella omsorgsformer och inte genom att referera till föreställningar om teater i egentlig mening. Deras tolkningsföreträde ifråga om prestation förstärker bilden av att en ny verksamhetsdomän utvecklats inom handikappomsorgen.

Avslutning

Denna avhandling har på olika sätt och utifrån olika metodologiska och teoretiska perspektiv analyserat teaterverksamheter för och med personer med utvecklingsstörning som organiseras inom ramen för kommunala dagliga verksamheter. Inledningsvis beskrev jag hur konstnärliga verksamheter för och med personer med funktionshinder i ett internationellt perspektiv knutits till den framväxande disability arts-rörelsen (Se t.ex. Barnes m.fl., 2000, Sauer 2004). Ett grund-

läggande drag i disability arts-rörelsen är att personer med funktionshinder genom att använda kulturella uttryckssätt förmedlar en bild av sin kultur och sina gemensamma upplevelser. Den gemensamma identiteten fångar Solvang (2000) i begreppet *celebration of difference*, vilket innebär att man slår vakt om och bejakar sin avvikelse (t.ex. funktionshinder) och följaktligen motsätter sig rollen som klient till välfärdsstaten.

Jag menar att Ållateatern men framför allt Rebellerna har svaga kopplingar till en sådan rörelse. En grundläggande omständighet för detta är att verksamheterna är välfärdsstatligt arrangerade och definierade. När disability arts-rörelsen tar den gemensamma avvikelsen som utgångspunkt för formandet av identitet och tillhörighet grundas självbilden som vuxit fram i de studerade verksamheterna snarare i distanseringen till mer traditionella omsorgsformer och det organisatoriska fältet. Rebellerna och Ållateatern kan snarare tolkas som ett uttryck för att ideologin runt disability arts inorporerats i den svenska handikappomsorgen. Detta liknar utvecklingen på ett annat område, nämligen personlig assistans som gått från att vara ett initiativ från Independent Living-rörelsen (Gough & Modig, 1995) till att bli en insats enligt LSS. I likhet med personlig assistans har ideologin om disability arts inlemmats på den handikappolitiska arenan. Välfärdsstaten har därmed inorporerat en ideologi och en rörelse med politiska förtecken som annars kunnat bli ett hot genom att den utmanar den institutionella logik som väsentligen präglar handikappomsorg. För att återknyta till Solvangs koncept om *celebration of difference* handlar det i fallet med Rebellerna och Ållateatern snarare om att de, genom ett (ideologiskt) avstånd till mer traditionella omsorgsformer, skapat en självbild som är en *celebration of normality*. Det är utifrån frågor om normalitet snarare än avvikelse som den gemensamma självbilden vuxit fram på teatrarna. Det kan även ses som ett utslag av att handikappomsorgens institutionella logik och skådespelarnas utvecklingsstörning aktiverar välfärdsstatens disciplinerande mekanismer som följer av en strävan efter att tillgängliggöra mer eller mindre förgivettagna uppfattningar om normalitet och autenticitet. Ideologier om välfärd har därmed ett Janusansikte, vilket innebär att idéer om det goda samhället, som förkroppsligar välfärdens normativa grundvalar, på ett annat plan har disciplinerade dimensioner (Jfr Börjesson & Palmblad, 2003). En fråga för fortsatt forskning är om och hur frågor om imitation och autenticitet kommuniceras inom handikapp-

omsorgen samt i vilken utsträckning personal och brukare samtalar och reflekterar över de olikartade syften handikappolitiska verksamheter kan ha. Även frågan om på vilket sätt teater inom handikappomsorgen kan förändra den dominerande institutionella logiken är intressant för fortsatt empirisk forskning.

Summary

Between art and therapy. About theatre for people with intellectual disabilities

Introduction and aim

Theatre for and with people with intellectual disabilities has gradually become a more common and popular work arrangement within municipal daily activities in Sweden. However as an activity, theatre has a rather long history in the field of disability. Together with music, dance and drama, theatre earlier often had rehabilitating purposes. Today, the objectives are more explicitly formulated within an artistic discourse. The starting point in this article is two theatres for and with people with intellectual disabilities called Rebellerna and Ållateatern. The activities of both Rebellerna and Ållateatern are organised as a right to daily activities (guaranteed services) stipulated in LSS – *Act Concerning Support and Services for Persons with Certain Functional Impairments* (SFS: 1993:387). The right to daily activities means that individuals of working age who are not gainfully employed or studying are entitled to assistance in order to participate in daily activities. The theatres are, in a formal sense, organisations within the disability services of the municipality.

The aim in this thesis is to analyze the ideological tension between artistic practises and the institutional setting surrounding the organisational field of disability practises. The aim is answered through the following questions:

What happens when a new and innovative logic is introduced into a well established organisational field?

How do the studies theatres – Rebellerna and Ållateatern – translate and manage the institutional setting within which they are working?

How do Rebellerna and Ållateatern relate to the surrounding environment?

Method and theory

The empirical findings are based on a qualitative research project, which can be characterized as a case study (Yin, 1994). The empirical data collection was conducted over a period of two years on Ållateatern and a six month study at Rebellerna. The qualitative fieldwork includes participant observations and qualitative research interviews with the supervisors and the actors involved in the two theatres. Due to the focus of this thesis however, mainly quotations from the leaders have been used, since these interviews address each theatre's relationship to the environment and the ideology surrounding the theatre. However, quotations from the actors are also used in the analysis to illustrate their experiences and self-image when working with theatre, which is most explicitly discussed in article III.

This thesis has as its theoretical point of departure institutional theory (see DiMaggio & Powell, 1991; Scott, 1994; DiMaggio, 1998). This perspective is quite unusual in the discourse of disability research; however in this thesis it has broadened the theoretical implications following the social dimensions of disability. It has also helped to illuminate the relationship between governmental visions, institutional logics in organisational fields and the quality of life for people with disabilities. According to Meyer and Scott (1983), neo-institutional theory is useful for understanding how organisational fields are characterised by the elaboration of rules and requirements to which individual organisations must conform if they are to receive support and legitimacy. The perspective is relevant because theatre generally is organized on a different institutional logic in relation to more traditional daily activities. The analysis also draws upon discourses in disability theory as presented by Solvang (2000) and on a sub-cultural perspective of disability. These theoretical perspectives makes it possible to further analyse the tension between a artistic logic and a therapeutic logic and the role that acting and being part of Rebellerna and Ållateatern have for the actor's self-image and identity.

Results and conclusion

The results show that the formal structure of Rebellerna and Ållateatern reflect two different logics which have influenced its relationship with the institutional environment as well as with the actors

working at the theatres. These logics have been categorized as a therapeutic and an artistic logic. The presence of two different logics has been interpreted as a consequence of the need for human service organizations to obtain legitimacy from the institutional environment. The shifting focus between art and therapy, analysed in the thesis, is interpreted as a consequence that *Ållateatern* and *Rebellerna*, in order to receive legitimacy, needs to relate to different expectations in the surrounding environment. Further, these are embedded in two divergent institutional logics (Friedland & Alford, 1991; Scott, 1994).

Rebellerna and *Ållateatern* express both an artistic and a therapeutic logic which is necessary to receive legitimacy. In the thesis these logics are interpreted as formulated within two different discourses. The artistic logic is formulated in an us/them discourse and the therapeutic logic is formulated in a normality/deviance discourse (Solvang, 2000). However, both *Rebellerna* and *Ållateatern* have influenced the organisational field and been successful as moral entrepreneurs (See Hasenfeld, 1992). In accordance with Kondra and Hinings (1998) they show a low degree of institutional fit and perform in accordance with or above the institutional range.

The duality between art and therapy generates a challenging role for the leaders of the theatres, who need to display the theatres in accordance with rationalised myths in a multifaceted institutional environment. On the one hand, they are expected to manage and lead (the work at) *Ållateatern* and *Rebellerna* and on the other hand, they have responsibility for the actors' personal development in accordance with the aim of the disability policy. In a sense, they are both cultural workers and care workers, both artistic leaders and responsible for the actors' mental and social status.

However, on an individual level the ambivalence between an artistic logic and a therapeutic logic has, for the actors working at *Rebellerna* and *Ållateatern*, generated a self-understanding that includes the role of a client to the welfare state, but also the role of an actor. These experiences have generated a stronger belief in their own capabilities and a sense of pride. It has also challenged established social meanings regarding intellectual disabilities.

One conclusion in the thesis is that theatre within the field of disability practises on an organisational level must relate to two different logics in order to receive legitimacy, which has generated ambivalence in the daily work. Both *Ållateatern* and *Rebellerna* have had an im-

pact on influence the organisational field of daily activities. Another conclusion is that the tension between therapy and art on an individual level represents an important building block to generate a formation of identity and sub-cultural belonging.

Referenslista

- Andersson, J (1998). Carmen griper tag i hjärtat på publiken. I *Aftonbladet*, 31 maj, s. 16–17.
- Alvesson, M & Sköldbberg, K (1994). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Barnes, C, Mercer, G & Shakespeare, T (2000). *Exploring Disability. A sociological introduction*. Cambridge: Polity Press & Blackwell Publishers Ltd.
- Barron, K (1999). Ethics in qualitative social research on marginalized groups. *Scandinavian Journal on disability research*, nr 1: 38 – 49.
- Barron, K, Michailakis, D & Söder, M (2000). Funktionshindrade och den offentliga hjälpapparaten. I SOU (2000: 38) *Välfärd, vård och omsorg*, s 137-170.
- Berger, P & Luckman T (1991). *The social Construction of reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.
- Blomberg, S (2004). *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen. Genomförandet av en organisationsreform och dess praktik*. Lund: Socialhögskolan.
- Booth, T & Booth, W (1994). The use of depth interviewing with vulnerable subjects: lessons from a research study of parents with learning difficulties. *Social Science and Medicine*, nr 39: 415 - 424.
- Burr, V (1995). *An introduction to social constructionism*. London: Routledge.
- Denscombe, M (2000). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- DiMaggio, P & Powell W (1983) The iron cage revisited: institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, nr 48, 147-160.
- DiMaggio, P & Powell, W (1991). The iron cage revisited: institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. In Powell, W & DiMaggio, P (Eds.) *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago IL, University of Chicago Press.

- DiMaggio, P (1998). The new institutionalisms: avenues of collaboration. *Journal of institutional and theoretical economics*, 154, 696-705.
- Ekstrand, G & Janzon, U-B (1996). *Drama inom omsorg och vård*. Stockholm: Liber AB.
- Eliasson, R-M (1995). *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur.
- Eliasson, A-C (1998). Carmens triumph, I *Allers*, 4 juni, sid 3.
- Ericsson, K (1991a). *Dagliga verksamheter – Historik och utveckling*. Del av slutrapport inom Lidingöprojektet.
- Ericsson, K & Nilsson, I (1991). *Dagliga verksamheter i kommunal regi för vuxna personer med begåvningshandikapp*. Slutrapport. Uppsala: Mental Retardation.
- Falk- Lundqvist, Å (1992). *Dramapedagogik i specialundervisning*. Umeå: SIH Läromedel.
- Forsberg E & Hall – Lord M L (1997). *Deltagarbaserad handikappforskning. Personer med funktionshinder utvärderar handikappreformen i sex kommuner*. Karlstad: Centrum för folkhälsoforskning, Bokserien nr.1, 1997.
- Friedland, R & Alford, R (1991). Bringing society back in: symbols, practises and institutional contradictions. In Powell, W. & DiMaggio, P. (Eds.) *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago IL, University of Chicago Press.
- Giddens, A (1999). Modernitet och självidentitet : självet och samhället i den senmoderna epoken. Göteborg: Daidalos.
- Gough, R & Modig, M (1995). *Leva med personlig assistent*. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Liber Utbildning.
- Grönlund, E, Alm, A & Hammarlund, I (1999). *Konstnärliga terapier. Bild, dans och musik i den läkande processen*. Stockholm: Natur och kultur.
- Gurgens, R (2003). Integrert segregering på scenen. Kulturfeltets eksklusjon og individets frivillige valg. *Specialpedagogikk*, nr 4/2003.
- Halvorsen, K (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Hansen, J.H (1993). *Organizing normality. Essays on organizing day activities for people with severe mental disturbances*. Linköpings universitet: Institutionen för Hälsa och samhälle.
- Hasenfeld, Y (1983). *Human service organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

- Hasenfeld, Y (1992). *Human service as complex organizations*. Newbury Park: Sage.
- Hjelte, J (2005) *Samarbete i gränsland. Om relation och kommunikation i samarbete mellan skola och barnomsorg*. Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet. Akademisk avhandling, rapport nr 46.
- HSFR (2004). Etiska riktlinjer, www.vr.se (2007-03-08).
- Ineland, J (2004). Disability, culture and normative environments. The art and therapy discourse in theatre projects within the disability area. *Scandinavian Journal of Disability Research*, vol. 6, no. 2, s 131-149.
- Ineland, J (2005). Logics and discourses in disability arts in Sweden: a neo-institutional perspective. *Disability & Society*, vol. 20, no. 7, s 749 - 762.
- Ineland, J & Sauer, L (2007) Institutional Environments and Sub-Cultural Belonging: Theatre and Intellectual Disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research* Vol. 9, No. 1, s 46 – 57.
- Jacobsson, M (2006). *Terapeutens rätt. Rättslig och terapeutisk logik i domstolsförhandlingar*. Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet. Akademisk avhandling, rapport nr 52.
- Johansson, R (2002). *Nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen*. Lund: Studentlitteratur.
- Kohlström, G (2001). *Från tärande till närande medborgare. De Handikappades Riksförbunds påverkansarbete i en 1900-tals översikt inom svensk socialpolitik*. Sociologiska Institutionen: Göteborgs universitet.
- Kvale, S (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kondra, A Z & Hinings, C R (1998). Organisational diversity and change in institutional theory. *Organizational studies*, vol 19, nr 5, s 743 – 767.
- Lichtwark, W, Sandvin, J & Berge, T (1999). *Arbets sociala betydning. Sider ved arbeid for personer med utviklingshemming*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Lindelöf, M (2001). *Översyn av handikappomsorgen*. Socialnämnden, Sundsvalls kommun.
- Lindqvist, R & Borell, K (1998). Inledning: Organisation och välfärdspolitik. I: Lindqvist, R (red) *Organisation och välfärdsstat*. Lund: Studentlitteratur.

- Lindqvist, R (1998). Gränser mellan organisationer – exemplet arbetslivsriktad rehabilitering. I Lindqvist (red.) *Organisation och välfärdsstat*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindqvist, R (2000). *Att sätta gränser. Organisationer och reformer i arbetsrehabilitering*. Umeå: Boréa.
- Lindqvist, R & Hetzler, A (2004). Funktionshinder och rehabilitering - teman i svensk handikappolitik. I Lindqvist, R & Hetzler, A (red.) *Rehabilitering och välfärdspolitik*. Lund: Studentlitteratur.
- Mallander, O (1999). *De hjälper oss tillrätta. Normaliseringsarbete, självbestämmande och människor med psykisk utvecklingsstörning*. Lund: institutionen för socialt arbete.
- McCurrach, I & Darnley, D (1999). *Special talents, special Needs. Drama for people with learning disabilities*. London/ Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Merriam, S (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Meyer, J & Rowan, B (1977). Institutionalized organizations: formal structure as myth and ceremony. *American journal of sociology*, 83, sid 55-77.
- Meyer, J W & Scott, R (1983). *Organizational Environment: Ritual and Rationality*. Beverly Hills: Sage.
- Meyer, J W & Scott, R (1994). *Institutional Environments and Organizations*. Beverly Hills: Sage.
- Nirje, B (1980). The normalisation principle. I Flynn, R & Nitsch, K (red.) *Normalisation, social integration and community services*. Baltimore, MD, University Park Press.
- Odratt, G (2000). Carmen mot alla odds. I *Social Frage* nr 1/2000.
- Odratt, G (2003). *Dom alla*. Stockholm: Journal.
- Patton, M (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc.
- Powell & DiMaggio (1991). *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: University of Chicago press.
- Price, D & Barton, L (1999). Developing Independence: the experience of the Lawnmowers Theatre Company. *Disability & Society*, 14, 819 – 829.
- Prop. 1996/97:3. *Om kulturpolitik*.
- Prop. 1999/2000:79. *Från patient till medborgare - en nationell handlingsplan för handikappolitiken*.

- Rappana Olsen, B C (1994). *Mangfold och muligheter? En brukerstudie av funktionsbemedles organisasjoner*. NKSH-rapport 94:5. Oslo: Lobo Grafisk AS.
- Sandvin, J (1992). Fra normalisering til sosial integrasjon. I Sandvin, J (red) *Mot normalt? Omsorgsideologier i forandring*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Sandvin, J & Söder, M (1996). Welfare state reconstruction. Dedifferentiation and individualism. I Tössebro, J, Gustavsson, A & Dyrendhal, G (red.). *Intellectual disabilities in the Nordic Welfare States. Policies and everydaylife..* HoyskoleForlaget, Kristiansand.
- Sandvin J, Söder M, Lichtwark W & Magnusson T (1998). *Normaliseringsarbeid og ambivalens. Bofellesskap som omsorgsarena*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sauer, L (2000). Etiske överväganden i forskningen med personer med utvecklingsstörning. I Nygren L, Olofsson I & Ågren P-O (red.). *Forskning på gott och ont. En antologi om samhällsvetenskaplig forskningsetik*. Umeå, Umeå universitet, institutionen för socialt arbete, rapport nr 44.
- Sauer, L (2004). *Teater och utvecklingsstörning. En studie av Ållateatern*. Institutionen för socialt arbete. Umeå universitet. Akademisk avhandling, rapport nr 42
- Scott, R (1994). Institutions and organizations: toward a theoretical synthesis. I Scott, R & Meyer, M (red.) *Institutional environments and organizations*. Thousand Oaks, CA, Sage Publications.
- Scott, W R (1995). *Institutions and organisations*. Thousands Oaks, California: Sage Publications.
- SFS (1980: 620) *Socialtjänstlag*.
- SFS (1993:387) *Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade*.
- Sommarström, I, Rosén-Sverdén, E & Ekwinska, K (1993). *Psykoterapi och utvecklingsstörning*. Stockholm: Liber utbildning.
- Stalker, K (1998). Some ethical and methodological issues in research with people with learning difficulties. *Disability & Society, 13*: 5 - 19.
- Starrin, B & Renck, B (1996). Den kvalitativa intervjun. I Svensson. & Starrin (red) *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Solvang P (2000). The emergence of an us and them discourse in Disability theory. *Scandinavian Journal of Disability research*. Vol.2, No. 1, 2000, sid 3-19.

- Solvang, P (2002). *Annerledes: uten variasjon, ingen sivilisasjon*. Oslo: Aschehoug.
- Sundman, H (1998). Carmen tog Sevilla med storm. I *Sundsvalls tidning*, 1 april, sid 8.
- Szebehely, M (2000). Äldreomsorg i förändring. Knappare resurser och nya organisationsformer. I *Välfärd, vård och omsorg*. Kommittén för välfärdsbokslut, SOU 2000: 38.
- Söder, M (1989). Disability as a social construct: the labelling approach revisited. *European Journal of Special Needs Education*. Vol. 4, No.2, s 117 - 129.
- Söder M, (1999). Kan forskningen skapa insikt? Exemplet tvångssteriliseringens debatten, i Christenensen, K & Syltevik, L J (red.). *Omsorgens förvitring? Antologi om utfordringer i velferdsstaten*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Söder, M (1995). Var står forskaren? Om den sociala handikappforskningens möjligheter och begränsningar. *Socialmedicinsk tidskrift* nr 6-7, sid 231 - 237.
- Söder, M (2000). Relativism, konstruktivism og praktisk nytta i handikappforskningen. I Froestad, J, Solvang, P & Söder, M (red.) *Funksjonshemming, politikk og samfunn*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Söder, M (2005). Hur det är och hur det bör vara. Om normativa inslag i social forskning om funktionshinder. I Söder, M (red.). *Forskning om funktionshinder. Problem, utmaningar, möjligheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Tamm, M & Lindqvist, R (2004). Hemmet som arena för äldres och funktionshindrades rehabilitering. I Lindqvist, R & Hetzler, A (red.). *Rehabilitering och välfärdspolitik*. Lund: Studentlitteratur.
- Tideman, M (2000). *Normalisering och kategorisering. Om handikappideologi och välfärdspolitik i teori och praktik för personer med utvecklingsstörning*. Göteborgs: Johansson & Skyttmo förlag.
- Tøssebro, J, Gustavsson, A & Dyrendhal, G (1996). *Intellectual disabilities in the Nordic Welfare States. Policies and everyday life*. Kristiansand: Hoyskoleforlaget.
- Wiklund, S (2006). *Den kommunala barnvården, om anmälningar, organisation och utfall*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete
- Widerberg, K (2002). *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Yin, R K (1994). *Case Study Research*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.